

İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mevzû Hadis Bilgisi Üzerine Tecrübi Bir Çalışma: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği^a

 MUSTAFA ÖZTOPRAK ^b SEMA DAĞCI^c

Öz: Günümüzde mevzû hadisler toplumun pek çok kesimi tarafından dinî bir nasıh gibi algılanmakta ve kullanılmaktadır. Bu durum, dinin sahîh kaynaklardan öğrenilmesine engel teşkil etmektedir. Çalışmanın amacı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneğinde ilahiyat fakültelerinde okuyan öğrencilerin mevzû hadis algı ve bilgilerini analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda ilgili fakültenin hazırlık, bir, iki, üç ve dördüncü sınıflarından birer şube örneklem seçilmiştir. Katılımcıların 18'i hazırlık, 10'u birinci sınıf, 70'i ikinci sınıf, 42'si üçüncü sınıf ve 31'i de dördüncü sınıfta öğrenim görmekte olup toplam 171 öğrenciye mevzû hadisle ilgili sorulardan oluşan bir anket uygulanmıştır. Öğrencilerin büyük bir kısmı İmam-Hatip Liselerinden mezun olarak İlahiyat Fakültesine gelmiştir. Çalışmada İmam Hatip Lisesinde alınan hadis eğitiminin İlahiyat Fakültesine etkisi ve gelinen seviyenin lisans eğitimiyle daha ileriye taşınıp taşınmadığı tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, mevzû hadis, uydurma rivayet, ilahiyat, Osmangazi Üniversitesi.

^a Makalede yer verilen anket bilgileri, 2019-2020 öğretim yılında ESOGÜ İlahiyat Fakültesi'nde Fatma Sayılır adlı öğrencinin "Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mevzû Hadis Bilgisi Üzerine Anket Çalışması" başlıklı bitirme tezinden alınmıştır. Anket bilgilerinin makalede kullanılması için vermiş olduğu izinden dolayı kendisine teşekkür ediyoruz.

^b ESOGÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
mustafaoztoprak@yaani.com

^c Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

The Use of Narrations of Reason for Descending in the Commentary of the Qur'an: The Case of Muhammed İzzet Derveze

Abstract: Today, made-up hadiths are perceived by many segments of society as a religious order. This prevents religion from being learned from the right sources. The study aimed to analyze the made-up rumor information of students studying in theological faculties under the example of Eskisehir Osmangazi University (ESOGÜ) Faculty of Theology. For this purpose, the preparation of Osmangazi Theological Faculty was selected as an example of one branch from the first, two, three and fourth grades. 18 of the participants were studying in preparation, 10 in first grade, 70 in second grade, 42 in third grade and 31 in fourth grade, and a total of 171 students were asked questions about the fabricated rumor. Most of the students graduated from Imam Hatip and came to the Faculty of Theology. In the article, it will be determined whether the hadith education received in Imam Hatip has been influenced by the Faculty of Theology and whether the level reached has been carried further by undergraduate education.

Keywords: Hadith, fabricated hadith, made-up rumor, theology, Osmangazi University.

Giriş

Sözlükte “bir şeyi bir yere bırakmak, koymak” anlamındaki vaz'/ضع masterından türeyen mevzû, kelime olarak; “ortaya atılmış, uydurulmuş söz” anlamlarına gelmektedir.¹ İstilahta ise mevzû hadis en genel anlamıyla, “*Rasûlüllâh (s.a.s.) adına uydurulan her türlü söz*” olarak tanımlamak mümkündür. Sahabe ve tâbiûn adına va'z edilen rivayetler de mevzû hadis kapsamında olmasına rağmen konuyla alakalı kaynaklar tarandığında daha çok merfû nitelikteki haberlerin uydurulduğu görülecektir.

Mevzû hadislerin hangi dönemde ortaya çıktığı hususu hadis tarihinin ihtilafli konularındandır. Bazıları “men kezebe” hadisinin sebab-i vürûdu olarak zikredilen Büreyde rivayetini² delil getirerek hadis uydurma faaliyetlerinin Rasûlüllâh (s.a.s.) döneminde başladığını³ ileri sürmüşse de hadis va'z etme işi, İslam tarihinde fitne⁴

¹ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luga*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dârü'l-ilm lilmelâyîn, 1987), 3/1299-1300.; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükkerrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dârü sâdır, 1414), 8/396.; Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon (b.y., Dârü'l-hidâye, t.y.), “vaz’”, 22/335.

² Rivayet şöyledir: Medine'ye iki mil uzaklıkta Benû Leys kabilesine ait bir mahalle vardı. Bir adam cahiliyye döneminde onlardan bir kız istemiş, onlar ise vermemişlerdi. İşte bu zat, üzerinde güzel bir elbise ile tekrar onlara geldi ve “bu elbiseyi bana Rasûlüllâh giydirdi. Mallarınız ve canlarınız hususunda hüküm vermeme emretti” dedi. Daha sonra da sevdiği kadının evine gitti. Bunun üzerine mahalleliler Rasûlüllâh'a haber salıp durumu sordular. Rasûlüllâh ise, “Allah'ın düşmanı yalan söylemiş!” dedi. Hz. Peygamber bir adam gönderdi ve ona şunu emretti: “Zannetmiyorum ama sağ bulursan boynunu vur; ölü bulursan da cesedini yak.” Rasûlüllâh'ın gönderdiği adam yalancının yanına geldiğinde onun engerek yılanı tarafından sokulup ölmüş olduğunu gördü. Cesedini ateşte yaktı. Bunun üzerine Nebî, “men kezebe” hadisini söyledi. Bkz. Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: Dârü'l-küttübî'l-ilmîyye, 1997), 5/81, 82.; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Mevzû'ât*, nşr. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: Mektebetü's-selefiyye, 1966), 1/55.; Bünyamin Erul, *Hadis Tetkikleri Eleştirel Bir Yaklaşım* (Ankara: Otto, 2016), 49, 50.; Rivayetin farklı tariklerinin tetkik edildiği bir çalışma için ayrıca bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001), 15-18.; Rivayetin sened ve muhteva değerlendirmesini yapan bir çalışma için bkz. Mustafa Ertürk, “Şiddet İçerikli Bazı Rivâyetlerin Tahlîli Ve Tenkîdi”, *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2002), 75-87.

³ Hadis vaz'ının Hz. Peygamber döneminde başladığına dair rivayetleri tetkik eden Aşıkutlu, çalışmasında ilgili rivayetleri sıhhat açısından değerlendirmiş ve mevzû

olarak addedilen ve genelde Hz. Osman'ın (öl.35/656) şehadeti ile başlatılan tarihlere ve hicri 70'lerde ortaya çıkan Muhtar es-Sekafi'nin uydurmasına tekabül etmektedir.⁵ Hz. Ali (öl.40/661) ve Hz. Muaviye (öl.60/680) çatışmasıyla daha da keskinleşen fitne ile oluşan kaos ortamı, kezzâbların farklı gerekçelerle yeni nasslar ihdas etmelerine sebebiyet vermiştir. Siyasî çatışmalara ilaveten sahabe asrının sonlarına doğru ortaya çıkan Mürcie ve Kaderiye ile tabiîn asrının sonlarına doğru zuhur eden Cehmiyye ve Müşebbihe gibi kelâmî mezhepler arasındaki ihtilaflar, siyasî ve kültürel mücadele sonraki dönemlerde hadis uydurmacılığının başlama ve gelişmesinin en önemli sebeplerinden olmuştur.⁶

Uydurmacılığın başlaması karşısında alınan en önemli tedbirlerden biri şüphesiz isnad faaliyetleridir. Zira Rasûlullâh'tan (s.a.s.) sadır olan hadislere onun adına uydurulan rivayetlerin eklenmeye başlanması ile âlimler, hadis aldıkları râvileri sıkı bir tetkike tabi tutmaya başlamışlardır. Bu hususta İbn Sîrîn'in (öl.110/729) şu sözü meşhurdur: "İnsanlar önceleri isnaddan sormazlardı. Fakat fitne vuku bulduktan sonra 'bize adamlarınızın adını söyleyiniz' dediler. Ehl-i sünnete mensup olanların hadisi kabul edildi. Ehl-i bid'atin hadisi ise terk edildi."⁷ İsnada bağlı olarak gelişen cerh-ta'dîl ilmi ile bir hadisin kabulü konusunda âlimlerin son derece titiz davranması, uydurma faaliyetlerine karşı alınmış ciddi tedbirlerdendir. Hicrî beşinci asra gelindiğinde verilmeye başlanan mevzûât literatürü⁸ ile de okur, *mevzû* olduğu ifade edilen rivayet-

sayılamayacak bu hadislerin hadis vaz'ının Hz. Peygamber döneminde başladığını kanıtlamaya delil olabilecek sıhhatte de olmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Bkz. Emin Aşıkutlu, "Hadis Vaz'ının Hz. Peygamber Devrinde Başladığına Dair Rivâyetler ve Delil Değeri", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/29 (2005), 25- 26.

⁴ G. H. A. Juynboll, *Oryantalistik Hadis Araştırmaları*, çev. Mustafa Ertürk (Ankara: Ankara Okulu Yay. 2020), 51.

⁵ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), s. 18-39.

⁶ Yavuz Ünal, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış* (Samsun: Ensar Neşriyat, 2013), 244.

⁷ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beirut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.), Mukaddime, 15. 14.

⁸ Mevzûât literatürünün ilk müstakil örneği İbnü'l-Kayserânî (öl.507/1113) tarafından telif edilen, *Tezkiretü'l-mevzû'ât ile Zahiretü'l-huffâz*'dır.

leri (büyük oranda) bir arada görme imkânına sahip olmuştur.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber (s.a.s.) söz, fiil ve takrirleriyle İslam'ı tebliğ ve tebyin vazifesini en güzel şekilde yerine getirmiştir. Onun hadislerinin sonraki nesillere doğru bir şekilde intikali ise sahabenin ve sonraki dönem âlimlerinin kendilerine vazife tayin ettikleri ulvî bir mesele olarak kabul edilebilir. Ne var ki ilmin doğru aktarımı hususunda gösterilen gayretler, birtakım kimseleri din ve dünya işlerine yönelik hadisler vaz' etmekten tamamen alıkoyabilmiş değildir. İhdas edilen bu nasların ise günümüz toplumu üzerindeki etkileri maruftur.

Bulgular

Bu çalışma, EOSGÜ İlahiyat Fakültesi örneğinde İlahiyat fakülteleri öğrencilerinin hadis bilgi ve algılarını mukayeseli olarak ortaya koymayı hedeflemektedir. Böylece mezun olduktan sonra içinde buldukları topluma, tabiri caizse "dinî bir lider" olmaları amaçlanan bireylerin *mevzû hadis* konusuna yaklaşımlarının tespit edilmesi planlanmaktadır. Bu amaca binaen aşağıda öğrencilere on üç soru çerçevesinde uygulanan anket verilerine yer verilecektir. Tabiidir ki her anketin kendince soru tespiti olacaktır. Sorduğumuz sorulardan başkaca sorular da sormak mümkündür. Dolayısıyla ankette, muhtasar müfit anlayışıyla sorular oluşturulmuştur. Okuyucuyu sayısal ifadelerle sıkıkmamak için verilerin tabloya aktarılması tercih edilmiştir. Örneklem grubuna uygulanan anket çalışmasının yapılandırılmış soruları şöyledir:

1. Mevzû hadisin tanımı aşağıdakilerden hangisidir?

A. Yalancılıkla itham edilmiş bir ravinin rivayetinde yalnız kaldığı hadistir.

B. Hz. Peygamber'e istinaden uydurulmuş sözlerdir.

C. Görünürde sahih olmakla beraber gizli bir illet taşıyan hadislerdir.

D. Sika ravilere muhalefet eden hadise denir.

Öncelikle soru ve şıklar üzerinde durulması, daha sonra ise her bir seviyedeki öğrencilerden gelen sonuçların yorumlanması meseleyi anlamada isabetli olacaktır. Konu mevzû hadisler olunca,

temel olması hasebiyle evvela onun kavram olarak anlamı bilinmemlidir. Öğrencilere ilk soru da bu amaçla sorulmuştur. *Mevzû hadis*, kaynaklarda “Râvilerinden birinin yalancı olduğu hadis” şeklinde geçmektedir.⁹ Ankette sorulan sorulardan A şikkında, “Yalancılıkla itham edilmiş bir ravinin rivayetinde yalnız kaldığı hadistir.” ifadesi *metruk hadisi*,¹⁰ B şikkında “Hz. Peygamber’e istinaden uyurulmuş sözlerdir.” cümlesi, içeriğinden de anlaşılacağı üzere *mevzû hadisi*, C şikkındaki “Görünürde *sahîh* olmakla beraber gizli bir illet taşıyan hadislerdir.” ifadesi *müdelles* hadisi,¹¹ D şikkındaki “*Sika* ravilere muhalefet eden hadise denir.” ifadesi ise *şaz* hadisi tanımlamaktadır.¹²

Hazırlık, bir, iki, üç ve dördüncü sınıfların anketten çıkan sonuçları şu şekildedir:

Tablo 1					
Soru 1	HAZIRLIK (18 Kişi)	1. SINIF (10 Kişi)	2. SINIF (70 Kişi)	3. SINIF (42 Kişi)	4. SINIF (31 Kişi)
A	4 kişi (%22,2)	-	5 kişi (%7,2)	4 kişi (%9,5)	3 kişi (%9,7)
B	11 kişi (%61,1)	6 kişi (%60)	55 kişi (%78,6)	36 kişi (%85,7)	26 kişi (%83,9)
C	3 kişi (%16,6)	2 kişi (%20)	9 kişi (%12,8)	2 kişi (%4,8)	1 kişi (%3,2)
D	-	2 kişi (%20)	1 kişi (%1,4)	-	1 kişi (%3,2)
Boş	-	-	-	-	-

Beş sınıfta da öğrenciler sorunun cevabı olarak en fazla B şikkını işaretlemişlerdir. İstisnasız her sınıfta %60’dan fazla öğrenci, B

⁹ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el Askalânî, *Nüzhetü’n-nazar fi tavzihi nuhbetil fikir fi mustalahi İle eser*, thk. Abdullah b. Zayfullah el-ruhayli (Riyad: Matbatü sefir, 1422), 1/107, 108.

¹⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 112.

¹¹ Ahmet Muhammed Şakir, *el-Bâisü’l-hasis ila ihtisarü ulûmi’l-hadis* (Beirut: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, ts.), 53-54.

¹² Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *et-Takrib ve’t-Teysir li marifeti beşiri’n-nezir fi usûli’l hadis* (Beirut: Dârü’l-kitabi’l-Arabî, 1405), 40.

şikkını işaretlemiştir. Şüphesiz bu tercih, öğrencilerin genel olarak *mevzû* hadisi en azından tanım olarak bildiğini göstermektedir. A şikkını, birinci sınıf öğrencilerinden tercih eden olmazken, diğer sınıflarda B şikkından sonra en fazla işaretlenen madde olmuştur. Bu sonuç, muhtemelen şıkta geçen “yalancılıkla itham edilen” ifadesinden kaynaklanmıştır. B şikkının iki, üç ve dördüncü sınıflardaki öğrenciler tarafından daha fazla bilindiği tespit edilmiştir. Buradaki en büyük amil, fakülte hadis derslerinin ikinci sınıftan itibaren başlıyor olmasıdır. Her üç sınıfta da hadis dersi alan öğrencilerin *mevzû hadis* bilgisinin hafızalarında canlı kalmasını normal karşılamak gerekmektedir. Fakültede henüz hadis dersi almayan hazırlık ve birinci sınıftaki öğrencilerin *mevzû hadis* hakkındaki tercihlerinin hadis dersi alanlara yakın çıkması, geldikleri lise programlarındaki alt yapıyla alakalı görülebilir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın İmam Hatip Liseleri için hazırlanan EBA programı incelendiğinde Hadis Usûlü derslerinin on birinci sınıfta verildiği tespit edilmiştir. İlahiyat Fakültelerini büyük oranda İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin seçiyor olması, lise programında Hadis Usûlü dersinin okutulması, *mevzû hadis* bilgisini desteklemektedir. Lise üçüncü sınıfta alınan bilgilerle İlahiyat Fakültesi'ne gelen öğrencinin *mevzû hadisi* tanınması normal karşılanmalıdır. İkinci sınıftan sonra *mevzû hadisi* tanıma oranının artması, öğrencinin ilk geldiğinden mezun oluncaya kadarki süreçte aldığı hadis eğitiminin ona katkıda bulunduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Diğer taraftan, ikinci sınıftan itibaren artan *mevzû hadis* tanım bilgisini bilme şikkına zıt olarak A, C ve D şıklarının da azaldığı görülmektedir. Artma oranının cevap vermeme yönünde değil, doğru cevap yönünde olması dikkati caiptir. Bu durum giderek artan doğru bilgi seviyesini göstermektedir. Bu da fakültede verilen hadis dersi eğitiminin etkinliğini ortaya çıkarmaktadır.

2. Aşağıda manen zikredilen rivayetlerin hangisi uydurmadır?

- A. Müslüman, görüldüğünde Allah'ın hatırlandığı kimsedir.
- B. Vatan sevgisi imandandır.
- C. Her kim namazı terk ederse kâfir olur.
- D. Koğuculuk yapan cennete giremez.

Tablo 2					
Soru 2	HAZIRLIK (18 Kişi)	1. SINIF (10 Kişi)	2. SINIF (70 Kişi)	3. SINIF (42 Kişi)	4. SINIF (31 Kişi)
A	2 kişi (%11,1)	-	-	-	1 kişi (%3,2)
B	1 kişi (%5,5)	-	20 kişi (%28,6)	20 kişi (%47,6)	7 kişi (%22,7)
C	12 kişi (%66,6)	8 kişi (%80)	46 kişi (%65,7)	19 kişi (%45,2)	19 kişi (%61,3)
D	3 kişi (%16,6)	2 kişi (%20)	3 kişi (%4,3)	2 kişi (%4,8)	2 kişi (%6,4)
Boş	-	-	1 kişi (%1,4)	1 kişi (%2,4)	2 kişi (%6,4)

Öncelikle şıklarda geçen rivayetlerin sıhhatini tespit etmek gerekmektedir. A şıkkındaki “Müslüman, görüldüğünde Allah’ın hatırlandığı kimsedir.” rivayeti, temel hadis kitaplarında geçmektedir. Sihat bilgisi olarak, *zayıf* ve şahitleriyle *hasen* seviyesinde olduğu ifade edilmektedir.¹³ B şıkkındaki “Vatan sevgisi imandandır.” rivayeti hakkında âlimler *mevzû* tespitinde bulunmaktadırlar. Bazı âlimler de isnad bakımından *mevzû* mana bakımından *sahîh* değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁴ Hadis Usûlü’ne göre bu değerlendirme doğru değildir. Çünkü isnad bakımından uydurma olan bir rivayet her ne kadar manası indî değerlendirmelere göre doğru kabul edilse de aslolan isnattır. C şıkkındaki “Her kim namazı terk ederse kâfir olur.” rivayeti *sahîh hadis*’tir.¹⁵ D şıkkındaki

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Edebü’l-müfred* (Dârü’l-beşâiri’l-İslamiyye, 1409), 1/119; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned* (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1421), 45/575; Süleyman b. Ahmet b. Eyyüb et-Taberânî, *Mucemü’l-kebir* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415), 24/167; Ebü’l-Hasen Nürüddîn Alf b. Ebî Bekr el-Heysemi, *Mecmau’z-zevâid* (Kahire: Mektebetü’l-Kudsi, 1414), 8/93.

¹⁴ Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Mekasidü’l-hasene* (Beyrut: Dârü’l-kitabi’l-Arabi, 1405), 1/297; Ebü’l-Fidâ İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs*, thk. Abdülhamid b. Ahmed b. Yûsuf (b.y.: Mektebetü’l-asiyye, 2000), 1/398.

¹⁵ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibban* (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1408), 4/323; Rivayet bu haliyle muteber hadis kitaplarında

“Koğuculuk yapan cennete giremez.” rivayeti *sahîh hadis*'tir.¹⁶

Rivayetlerin sıhhatini bilmek, özel bir çaba ve eğitimi gerektirmektedir. Çünkü hadisler hakkında bilgilerimizin önemli bir kısmı farklı zaman ve zeminlerde dinlediklerimizden oluşabilmektedir. Yani kaynaklı bir bilgilenmekten ziyade, rastgele bilgilenme diyebileceğimiz durum söz konusudur. Dolayısıyla elde edilen bilgiler ve bilinçaltına yerleşen hadis bilgisi hakkında doğru olmayan sonuçlara ulaşabilmektedir.

Soruda sorulan rivayetlere gelen cevapları da bu minvalde düşünmek isabetli olacaktır. Mesela, “Vatan sevgisi imandandır.” rivayeti, içerik bakımından düşünüldüğünde doğrudur. “Her kim namazı terk ederse kâfir olur.” hadisi de bireylerin namazı terk etmenin dinden çıkarmayı havsalarına anlatamamalarının bir sonucu olabilmektedir. Çünkü her bir insanın, dini İslam olan bireyler arasında namaz kılmayan ancak Müslüman olarak hayatına devam edenlerin olması bu hadisi zahiri manada anlamaya engel olmaktadır. Öğrencilerde de benzer bir yaklaşımın olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle B şıkkı hakkında hazırlık ve birinci sınıfların tercihlerinin ikinci sınıftan itibaren değiştiği görülmektedir. Hadis derslerinin de ikinci sınıftan itibaren başladığı düşünüldüğünde alınan derslerin hadisleri tanımada etkili olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Diğer taraftan A ve D şıklarının az tercih edilmesi, rivayetlerin içerikleriyle yakından ilişkilidir. Zira bu seçeneklerdeki rivayetler, İslam ilke ve öğretilerine uygun manaları muhteva olup Müslümanı, Allah'ı hatırlatan ve koğuculuk yapmayan kimse olarak tavsif etmektedir. Dolayısıyla dini ilimler tahsil eden ve lise olarak İmam Hatip'ten gelen öğrencilerin A ve D seçeneklerine yöneliminin düşük olması, mevcut bilgileriyle tespit edebilecekleri bir durum olarak değerlendirilebilir.

geçerken, farklı metin tarikleriyle de başka kaynaklarda geçmektedir: “Kim namazı kasten terk ederse Allah'ın korumasından uzaklaşmıştır.” (Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, 20/117), “Kişi ile şirk ve küfür arasında namazı terk etmek vardır.” (Müslim, “İman”, 82).

¹⁶ Müslim, “İman”, 168; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, âdil Mürşid vd. (b.y.: Müessesetü'r-risâle, 2001), 38/351.

3. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde hadis diye uydurulan sözleri ifade eden terime yer verilmiştir?

- A. Maktû
B. Mevkuf
C. Mevzû
D. Mualllel

Tablo 3					
Soru	HAZIRLIK	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF	4. SINIF
3	(18 Kişi)	(10 Kişi)	(70 Kişi)	(42 Kişi)	(31 Kişi)
A	3 kişi (%16,7)	-	1 kişi (%1,4)	-	-
B	-	1 kişi (%10)	3 kişi (%4,3)	1 kişi (%2,4)	-
C	13 kişi (%72,3)	7 kişi (%70)	66 kişi (%94,3)	41 kişi (%97,6)	30 kişi (%96,8)
D	1 kişi (%5,5)	1 kişi (%10)	-	-	1 kişi (%3,2)
Boş	1 kişi (%5,5)	1 kişi (%10)	-	-	-

Değerlendirmeye geçmeden önce şıklarda yer alan ıstılahların ne anlama geldiğini tespit etmek gerekmektedir. Bu çerçevede; *Maktû Hadis*, “Söz veya fiillerin tabiinde kaldığı rivayetlere,”¹⁷ *Mevkuf Hadis*, “Sahabeden nakledilen söz veya fiillere,”¹⁸ *Mevzû Hadis*, “Râvi tarafından Hz. Peygamber adına uydurulan hadise”,¹⁹ ve *Mualllel Hadis*, “Zahirinde herhangi bir problem olmayıp araştırıldığıında illeti bulunan hadise”²⁰ denir.

Bu soru, meselenin kavram olarak bilinip bilinmediğini tespit etmek için sorulmuş, çıkan sonuçlar tablo 3’de gösterilmiştir. Veriler, hazırlıktan itibaren öğrencilerin belli bir altyapıya sahip olduklarını göstermektedir. İlahiyat Fakültesini tercih eden öğrencilerin tamamı yakınının İmam Hatip Liselerinden olması da bu sorunun

¹⁷ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdırrahmân b. Mûsâ İbnü’s-Salâh Şehrezûrî, *Ulûmü’l-hadis* thk. Nureddin Itr, (Dımaşk: Dârü’l-fıkr, 1984), 47.

¹⁸ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadis*, 46.

¹⁹ Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerhu şerhi nuhbeti’l-fiker* (Beirut: Dârü’l-erkam, t.y.), 435.

²⁰ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadis*, 90.

doğru cevaplanmasında etkili olabilir. Öğrenimlerinin ilk merhalelerinde olanlar tarafından belli oranda bilinen *mevzû hadis* seçeneği her geçen yıl daha fazla tercih edilmiştir. Hazırlıkla son sınıf arasında konu ile ilgili bilgilenmenin artmış olmasında alınan derslerin etkisi görülmektedir. Nitekim hazırlık ve birinci sınıfta %70'lerde olan *mevzû hadis* seçeneğini işaretleme oranı, derslerin başladığı ikinci sınıftan itibaren %90'ların üzerine çıkmıştır. Terminolojiye *mevzû hadis* olarak giren terim, uydurma rivayetler olarak da anılmaktadır. Öğrencilerin, büyük oranda, soru içerisinde yer alan uydurma rivayetlerle bunun literatürdeki karşılığını bağdaştırabilmeleri kavram bilgisine sahip olduklarını göstermektedir.

4. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde mevzûât literatürün bir örneği yer almaktadır?

- A. Tehzîbü'l-ahkâm
- B. el-Esrârü'l-merfû'a
- C. Müşkilü'l-hadîs
- D. Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs

Tablo 4					
Soru	HAZIRLIK	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF	4. SINIF
4	(18 Kişi)	(10 Kişi)	(70 Kişi)	(42 Kişi)	(31 Kişi)
A	6 kişi (%33,3)	2 kişi (%20)	12 kişi (%17,1)	12 kişi (%28,6)	8 kişi (%25,8)
B	1 kişi (%5,5)	3 kişi (%30)	6 kişi (%8,6)	5 kişi (%11,9)	7 kişi (%22,6)
C	7 kişi (%39)	-	38 kişi (%54,3)	23 kişi (%54,8)	10 kişi (%32,2)
D	1 kişi (%5,5)	-	11 kişi (%15,7)	2 kişi (%4,7)	3 kişi (%9,7)
Boş	-	5 kişi (%50)	3 kişi (%4,3)	-	3 kişi (%9,7)

Öğrencilerin literatüre hâkimiyetlerini ölçmek üzere sorulan soru ve gelen cevaplar tablo 4'te gösterilmiştir. Sorunun şıklarında zikredilen eserler ve müellifleri şu şekildedir: *Tehzîbü'l-ahkâm*, et-

Tûsî'nin (öl.460/1067),²¹ *el-Esrârü'l-merfû'a*, Ali el-Kârî'nin (öl.1014/1605),²² *Müşkilü'l-hadis*, İbn Fûrek'in (öl.406/1015),²³ *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs* ise İbn Kuteybe'nindir (öl.276/889).²⁴ Tûsî'nin eseri, Şia'nın temel hadis kitaplarından, *el-Esrârü'l-merfû'a*, *mevzû* hadisleri toplayan bir kitap, *Müşkilü'l-hadîs* ve *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs* ise isimlerinden de anlaşılacağı üzere hadislerdeki ihtilafı inceleyen çalışmalardır. Bir alanla ilgili literatür bilgisine hâkim olmak, o alanda ilerlemenin göstergelerindendir. Talebelerin mevzûât edebiyatı hakkında bilgi sahibi olabilmeleri için fakültede alınan hadis derslerinin etkisini beklemek yerinde olacaktır. Anket sonuçlarına bakıldığında, tercihlerin daha çok kitap isimleri üzerinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Hazırlıktan itibaren birinci sınıflar hariç diğer sınıflarda C şikkının işaretlenmesi diğer şıklara göre daha fazla olmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasında kitabın adında geçen *Müşkil* ifadesinin etkili olması kuvvetle muhtemeldir. Tabloda yer alan sonuçlar, literatür bilgisinin en azından "mevzûât edebiyatı" açısından yeterli bilgi sahibi olunmadığının bir göstergesidir. *Mevzû* hadisler ve edebiyatı hakkında hem Hadis Tarihi hem de Hadis Edebiyatı dersinde bilgi verilmektedir. Ancak elde edilen sonuçlar, alınan derslerde öğrenilen bilgilerin hafızalarda yeteri kadar kalmadığını göstermektedir. Öğrenme odaklı bir eğitim anlayışından ziyade sınav odaklı hareket edilmesi bu sonuçların çıkmasında etkili olmuş görünmektedir.

5. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde hadis uydurmanın hükmü yer almaktadır?

- A. Haram
- B. Mekruh
- C. Müfsit
- D. Mendub

²¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Kahire: Dârü'l-hadis, 1426), 13/450.

²² Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müşteşrikın* (by: Dârü'l-ilm li'l-melayin, 2002), 5/12.

²³ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/83.

²⁴ Zirikli, *el-A'lâm*, 1/206.

Tablo 5					
Soru	HAZIRLIK	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF	4. SINIF
5	(18 Kişi)	(10 Kişi)	(70 Kişi)	(42 Kişi)	(31 Kişi)
A	11 kişi (%61,1)	5 kişi (%50)	58 kişi (%82,9)	37 kişi (%88,1)	26 kişi (%84)
B	2 kişi (%11,1)	-	4 kişi (%5,7)	3 kişi (%7,1)	2 kişi (%6,4)
C	3 kişi (%16,7)	4 kişi (%40)	4 kişi (%5,7)	-	1 kişi (%3,2)
D	-	1 kişi (%10)	-	2 kişi (%4,8)	2 kişi (%6,4)
Boş	2 kişi (%11,1)	-	4 kişi (%5,7)	-	-

Haram, ilahi veya beşeri kaynaklı yasaklara,²⁵ Mekruh, terk edilmesi yapılmasından daha hayırlı olana,²⁶ Müfsid, başlanmış bir ibadeti bozana,²⁷ Mendub, şâri'in yapılmasını zorunlu kılmadığı fiillere denir.²⁸

Hadis uydurma girişiminin hükmü hakkında sorulan soruya verilen cevapların oldukça karışık olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle büyük oranda cevapların haram seçeneğine yöneldiği tespit edilmektedir. Ancak hazırlık ve birinci sınıfların tercihlerinde A'nın yanında C şıkkının da fazla olduğu görülmektedir. İki, üç ve dördüncü sınıfların tercihleri ise çoğunlukla A şıkkı olmuştur. İki ve üçüncü sınıflarda hadis eğitiminin yoğun alınması sonuçlar üzerinde olumlu etki göstermiştir. Hadis ilminin pek çok temel meselesini görerek artık mezun olma yolunda ilerleyen dördüncü sınıf öğrencilerinin büyük bir kısmı doğru seçeneği işaretlemiştir;

²⁵ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'an* (Dımaşk: Dârü'l-kalem, 1412), 1/230.

²⁶ Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *el-Mahsul* (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1418), 1/104.

²⁷ Ebü Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebusud* (Beyrut: Dârü'l-marife, 1414), 16/36.

²⁸ Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *et-Telhis fi usuli'l-fıkıh* (Beyrut: Dârü'l-beşairi'l-İslamiyye, t.y.), 1/162.

ancak az da olsa hadis uydurmanın hükmü hakkında yanlış bilgi sahibi olan öğrenciler de görülür. Bu durum, dördüncü sınıf müfredatında hadis derslerinin yer almaması ve ilgili öğrencilerin artık mezun olduktan sonraki kariyerleri için çalışmalar yapmaları ile izah edilebilir.

6. Uydurma hadisle amel edilebilir mi uygun seçeneği işaretleyiniz?

- A. Amel edilmez.
- B. Yalnızca insanları hayra teşvik edenlerle amel edilebilir.
- C. Nafilerde mevzû olduğu bilinen hadisle amel edilir.
- D. Amel edilebilir.

Tablo 6					
Soru 6	HAZIRLIK (18 Kişi)	1. SINIF (10 Kişi)	2. SINIF (70 Kişi)	3. SINIF (42 Kişi)	4. SINIF (31 Kişi)
A	15 kişi (%83,3)	7 kişi (%70)	35 kişi (%50)	28 kişi (%66,7)	23 kişi (%74,2)
B	3 kişi (%16,7)	2 kişi (%20)	20 kişi (%28,6)	6 kişi (%14,3)	4 kişi (%12,9)
C	-	1 kişi (%10)	15 kişi (%21,4)	8 kişi (%19)	4 kişi (%32,2)
D	-	-	-	-	-
Boş	-	-	-	-	-

Uydurma hadis ile amel edilip edilmemesi meselesi, ilk başta üzerinde çok fazla durulmayacak bir konu gibi anlaşılmaktadır. Genellikle Müslüman bir kişiye sorulduğunda bunun cevabı “amel edilmez” şeklinde beyan edilen A şıkkı olacaktır. Bunun ankette en önemli kanıtı, “amel edilebilir” şıkkını kimsenin işaretlememiş olmasıdır. Öğrencilerin, mevzû hadisle amel edilemeyeceği yönünde zihinleri büyük oranda net iken, “hayra teşvik ederken amel edilebilir” ve “Nafilerde ibadetlerde mevzû olduğu bilinen hadisle amel edilir” şıkkını tercih edenlerin göz ardı edilemeyecek oranda olması da önemlidir. Hazırlıktan son sınıfa kadar bu şıkkı seçenlerin %10 ile %32,2 arasında olması, anket açısından ciddi bir

orandır. Nafile ibadet yapılırken uydurma rivayetlerle amel edilebileceği ve onların hayra teşvikte dikkate alınabileceği yönündeki düşünceler temelde farzlar dışında *mevzû* hadislerden faydalanabilir fikriyle hareket edildiği şeklinde anlaşılabilir. Her iki seçenekte ortak nokta dine yönelme ve dine zarar getirecek bir halin olmaması durumunu yansıtmaktadır. *Mevzû* rivayetleri üretenlerin de benzer yönde ifadelerinin olduğu düşünüldüğünde, hayra teşvik ve nafile ibadet hususu uydurma rivayet söz konusu olduğunda daha fazla anlatılması gereken bir durum olarak görülmelidir. Bu durum, uydurma rivayetlerin dinin içine girebilecekleri, kendilerini gizleyebilecekleri bir kisve olarak görülmeli, insanların aldatılması, dinin yanlış kaynaktan öğretilmesi adına dikkat edilmesi gerekmektedir.

7. Genel kabule göre hadis uydurma faaliyetleri ne zaman başlamıştır?

- A. Hz. Peygamber döneminde
- B. Sahâbe döneminde
- C. Tâbiîn döneminde
- D. Tebeu't-tâbiîn döneminde

Tablo 7					
Soru	HAZIRLIK	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF	4. SINIF
7	(18 Kişi)	(10 Kişi)	(70 Kişi)	(42 Kişi)	(31 Kişi)
A	1 kişi (%5,5)	2 kişi (%20)	7 kişi (%10)	3 kişi (%7,2)	1 kişi (%3,2)
B	3 kişi (%16,7)	4 kişi (%40)	13 kişi (%18,6)	14 kişi (%33,3)	13 kişi (%41,9)
C	12 kişi (%66,7)	4 kişi (%40)	34 kişi (%48,6)	11 kişi (%26,2)	6 kişi (%19,4)
D	1 kişi (%5,5)	-	16 kişi (%22,8)	14 kişi (%33,3)	10 kişi (%32,2)
Boş	1 kişi (%5,5)	-	-	-	1 kişi (%3,2)

Hadis uydurma faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak bu alanda özel gayretler sarf etmek ve Hadis Tarihi dersini ayrıntılı olarak almakla mümkündür. Bu soru, *mevzû hadis* konusunda de-

tay isteyen sorulardan birisidir. Hadis uydurma sürecine bakıldığında üç farklı değerlendirmenin olduğu görülmektedir. Bunlar, uydurma girişimlerinin Hz. Peygamber hayattayken başladığı, Hz. Osman döneminde zuhur ettiği ve hicri 70'lerde Muhtâr es-Sekâfî (öl.67/687) ile başladığı yönündeki değerlendirmelerdir. Mezkûr dönemler içinde üzerinde daha fazla son iki görüş üzerinde durulduğu görülmektedir.²⁹

Öğrencilerin verdiği cevapların sahâbe, tâbiîn ve etbâu't tâbiîn dönemlerinde toplandığı görülmektedir. Hz. Peygamber dönemi seçeneğinin ise az da olsa işaretlendiği dikkat çekmektedir. B, C ve D şıklarının birbirine yakın oranlarla seçilmiş olması, şıkların tercinde bilgiye dayalı olmaktan ziyade tahmini yaklaşımla hareket edildiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Eğer bilgiye dayalı olduğu düşünülürse, en azından cevabı tespit etmede kafa karışıklığı olduğu anlaşılmaktadır. Hazırlık sınıfı öğrencilerinin verdiği cevaplar arasında tâbiîn dönemi ön plana çıkmaktadır. *Mevzû* hadisler hakkında bilgi temelli bir içeriğe sahip bu soruda katılımcıların, Hz. Peygamber ve sahâbe dönemini değil tâbiîn dönemini daha fazla işaretlemeleri duygusal bir tercih olarak kabul edilebilir. Zira uydurma hadis ne Hz. Peygamber ne de sahâbe dönemine atfedilmiştir. Bu durum, o dönemin asr-ı saâdet olarak görülüp kusursuz değerlendirildiği şeklinde anlaşılabilir. Neticede öğrencilerde *mevzû* rivayetlerin ne zaman ortaya çıktığı hususunda bilgi temelli bir cevabın olmadığı anlaşılmaktadır.

8. Mana itibariyle İslam'ın genel hükümlerine uygun olan *mevzû* hadisin durumu nedir?

- A. Hadis olarak değer kazanır.
- B. Hadis olarak değer kazanmaz.
- C. Mana bakımından sahîhtir.
- D. Uydurma hadis olmaktan çıkar.

²⁹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), s. 18-39.

Tablo 8					
Soru	HAZIRLIK	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF	4. SINIF
8	(18 Kişi)	(10 Kişi)	(70 Kişi)	(42 Kişi)	(31 Kişi)
A	1 kişi (%5,5)	-	-	-	-
B	6 kişi (%33,3)	4 kişi (%40)	23 kişi (%32,8)	27kişi (%64,3)	18 kişi (%58,1)
C	8 kişi (%44,5)	5 kişi (%50)	46 kişi (%65,7)	15 kişi (%35,7)	12 kişi (%38,7)
D	3 kişi (%16,7)	-	1 kişi (%1,5)	-	-
Boş	-	1 kişi (%10)	-	-	-

Hadis alanında yapılan çalışmalarda üzerinde tartışılan konulardan birisi, İslam'ın genel hükümlerine uyan ancak isnad bakımından uydurma olan rivayetlerin durumudur. Özellikle ehl-i hadîs ve ehl-i zühd ve't-tasavvuf arasında daha çok tartışılmıştır. Ehl-i hadîs, isnadın hüküm vermede esas olduğunu şart koşarken, ehl-i zühd ve't-tasavvuf anlayışında olanlar hem İslam'ın genel hükümlerine mana bakımından uyan hem de içinde hikmet barındıran sözlerin hadis değeri kazanacağından bahsetmektedir.

Öğrencilerin verdiği cevaplara bakıldığında A şıkkındaki "Hadis olarak değer kazanır" ve D şıkkında "Uydurma hadis olmaktan çıkar" şıklarının tercih edilmediği görülmektedir. İki uç noktada olan şıkların tercih edilmemesi fevkalade önem arz etmektedir. Hazırlık öğrencilerinin "Uydurma hadis olmaktan çıkar" seçeneğini belli oranda seçmeleri mevzû hadisin niteliğini çok fazla bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü sonraki sınıflarda bu oran hemen hemen yok olmuş durumdadır. Bu soruda özellikle içerik bakımından öğrencilerin bilgisini ölçecek iki şık B ve C'dir. Zira B şıkkındaki "Hadis olarak değer kazanmaz" ifadesi sorunun cevabı iken, C şıkkındaki İslam'ın genel hükümlerine uyduğu düşünüldüğünde "Mana bakımından *sahîh*'tir." seçeneği öğrencinin kafasını karıştırma hüviyetindedir. Verilen cevaplara bakıldığında, büyük oranda B seçeneği işaretlenmiştir. Bu tespit

doğrunun bilinmesi açısından önemlidir. Ancak doğru seçeneğe çok yakın bir tercih alan C şıkkının sonucu üzerinde düşülmesi gereken bir duruma işaret etmektedir. Çünkü İslam'ın genel hükümlerine uyduğu halde uydurma olduğu ifade edilen bir rivayet için göz ardı edilsin şeklinde düşünülmektedir. Bu nokta aslında *mevzû* hadislerle mücadele, onları ayıklama sürecini etkileyebilmektedir. Eğer bu yaklaşımla hareket edilirse, birçok uydurma rivayetin dinin içine sokulacağı aşikârdır. Yapılan araştırmalara göre, uydurma rivayetlerin tamamı yakını Kur'an ve Sünnet'in hükümlerine ters düşmemektedir.³⁰

Aşağıda öğrencilerin *mevzû* hadisler hakkında bildiklerini doğru ifade edebilme yeteneklerini ölçmek üzere yöneltilen açık uçlu sorular ve onlara verilen cevaplar zikredilecektir.

Tablo 9					
	Hazırlık	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
9. Bildiğiniz uydurma hadis/hadisler var mı? Varsa örnek yazınız.	Yanıtlayan: 3 (%16,6)	Yanıtlayan: 1 (%10)	Yanıtlayan: 21 (%30)	Yanıtlayan: 23 (%54,8)	Yanıtlayan: 12 (%38,5)
	Yanıtlayan: 15 (%83,3)	Yanıtlayan: 9 (%90)	Yanıtlayan: 49 (%70)	Yanıtlayan: 19 (%45,2)	Yanıtlayan: 19 (%61,5)
“Patlıcan her derde devadır onu yemek imandandır.”	2 kişi (%11,1)		2 kişi (%2,8)		
“Bir işte zora düştüğünüzde kabir ehlinden yardım isteyin.”	1 kişi (%5,5)				
“Ey Muhammed! Sen olmasaydın alemi yaratmazdım.”			3 kişi (%4,3)	2 kişi (%4,8)	2 kişi (%6,4)

³⁰ Bkz. Kâmil Çakın, “Hadis'in Kur'an'a Arzı Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34/1, (1993), 237-262.

"Kim namazı terk ederse kafir olur."		1 kişi (%10)	4 kişi (%5,7)	1 kişi (%2,4)	
"Kocasının her tarafı irin kaplasa bile kadın onları temizler."			1 kişi (%1,4)		
"İlim Çin'de bile olsa gidip alınz."			3 kişi (%4,3)	3 kişi (% 7,1)	
"Vatan sevgisi imandandır."			3 kişi (%4,3)	5 kişi (%11,9)	1 kişi (%3,2)
"İstanbul'un fethiyle ilgili hadis."			1 kişi (%1,4)	3 kişi (%7,1)	
"Kabağın faziletine dair hadis."			1 kişi (%1,4)		4kişi (%12,9)
"Güzele bakmak sevaptır."			2 kişi (%2,8)	1 kişi (%2,4)	2 kişi (%6,4)
"Dünya ahiretin tarlasıdır."			1 kişi (%1,4)		
"Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine barksanız doğru yolu gösterir."				2 kişi (%4,8)	
"Allah'ın hakkı üçtür."				1 kişi (%2,4)	
"Her insan İslam fıtratı üzere doğar."				1 kişi (%2,4)	
"Temizlik imandandır."				1 kişi (%2,4)	
"Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır."				1 kişi (%2,4)	
"Yemeğe tuzla başlanması gerektiğini söyleyen hadis."				1 kişi (%2,4)	

"Hiç ölmeyecek gibi bu dünya için, her an ölecekmiş gibi ahiret için çalışın!"				1 kişi (%2,4)	
"Kadının kocasına secde etmesi gerektiğine dair hadisler."					1 kişi (%3,2)
"Üç şeyde uğursuzluk vardır; at, ev ve kadın."					1 kişi (%3,2)
"Uydurma hadis yoktur, uydurma sözler vardır. Nebiy-i Zışan'ın (s.a.s.) fem-i Tayyibelerinden çıkan hadis-i şeriflerin yanına uydurma ifadesini yakıştırmaktan en azından utanmanız lazım."					1 kişi (%3,2)

Pek çok İlahiyat ve İslami İlimler fakültesinde olduğu gibi ESOGÜ İlahiyat Fakültesi'nde de hadis dersi gören öğrenciler aynı zamanda hayatlarına yön verecek bazı hadis ezberleriyle de mükellef tutulmaktadır. Öğrencilere ezberlemeleri üzere verilen bu rivayetler, genelde *sahîh* hadis kaynakları olarak addedilen eserlerden seçilir. Talebeler *mevzû* rivayetleri ezberlemekle sorumlu tutulmasalar da ilgili konu ele alınırken zihinlerde yer etmesi için yeterince örneklendirilmektedir. Onların herhangi bir *mevzû* rivayet bilip bilmediklerini ölçmek üzere yöneltilen soru ve gelen cevaplar tablo 9'da gösterilmiştir. Her bir rivayetin detaylı tahririni yapmak çalışmanın kapsamını aşacağından gelen cevaplar *mevzû* olup olmadıkları yönündeki izahlar bağlamında kısaca değerlendirilecektir.

Hazırlık sınıfı öğrencilerinden yalnızca üçü (%16,7) bu soruyu yanıtlamış, %83,3'ü ise boş bırakmıştır. İki kişi tarafından cevaben yazılan, "*Patlıcan her derde devadır, onu yemek imandandır*" ifadesi

İbnü'l-Cevzî'nin (öl.597/1201) eserinde tespit edilen "...Patlıcan her derde devadır ve onda hastalık yoktur."³¹ Manasındaki *mevzû* hadiste karşılık bulmaktadır. Bu iki metin, lafız olarak tamamen birbirini karşılamasa da en azından ilgili öğrencilerin patlıcanla ilgili uydurma bir rivayet olduğunu bildiklerinin göstergesidir. Bir katılımcı iki cevap yazmıştır. Bunlarda biri "*Bir işte zora düştüğünüz zaman kabir ehlinde yardım isteyin*" şeklindeki cevaptır. Bu rivayeti değerlendiren İbn Teymiyye (öl.728/1328) "bu, hadiste ârif olanların icma ile Rasûlüllâh adına uydurulmuş bir yalandır" der.³² Öğrencinin yazdığı diğer rivayet, "*Ey Muhammed! Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*" şeklindedir. Mevzûât müelliflerinden Sâgânî (öl.650/1252) bu hadisin *mevzû* olduğunu belirtmiştir.³³

Birinci sınıf öğrencilerinden soruyu yalnızca bir kişi cevaplamıştır. Mevcut rakamın %90'ı ise herhangi bir yanıt vermemiştir. Cevap veren öğrenci, *Kim namazı terk ederse kâfir olur* şeklindeki rivayeti *mevzû* hadisin bir örneği olarak kaydetmiştir. Aynı manadaki rivayete Fettenî (öl.986/1578) sıhhati hakkında bir değerlendirme yapmaksızın *Mevzûât*'ında yer vermiştir.³⁴ Hadisin farklı bir formu, "Namazı kasten terk eden açıkça kâfir olur"³⁵ şeklindedir. Hadisin biri *merfû* diğeri *mürsel* olmak üzere iki tarikini zikreden Dârekutnî "*mürsel* olan daha doğru gibidir"³⁶ değerlendirmesi yapmıştır. Son dönem âlimlerinden Elbânî ise (öl.1999) hadisin *zayıf* olduğunu söylemiştir.³⁷ Sonuç olarak bu hadisin *mevzû* oldu-

³¹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali, *Kitâbü'l-Mevzûât*, nşr. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: Mektebetü's-selefiyye, 1966), 2/301.

³² Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ* (b.y., Dârü'l-vefâ, t.y.), 1/246.

³³ Ebü'l-Fezâil Radiyyüddîn Hasan es- Sâgânî, *Mevzû'âtü's-sâgânî*, nşr. Necm Abdurrahman Halef (Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1405), 52. Ayrıca bkz. Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Ali el-Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzûât* (b.y., İdâretü't-Tibaati'l-Münîra, 1343), 86.

³⁴ Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzûât*, 38.

³⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'ne-nebeviyye*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah es-Selefi (Riyad: Dâru Taybe, 1985), 12/81.

³⁶ Dârekutnî, *İlel*, 12/81.

³⁷ Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-zâife ve'l-mevzûâ ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Dârü'l-meârif, 1992), 6/11.

ğu yönünde bir değerlendirme tespit edilememiştir. Dolayısıyla birinci sınıf öğrencilerinden hiçbiri soruya doğru bir cevap verememiştir.

İkinci sınıfta soruyu yanıtlayan öğrenci oranı (%30), boş bırakanların (%70) yarısından azdır. Yukarıda izah edilen '*kim namazı terk ederse kâfir olur.*' şeklindeki rivayeti ikinci sınıftan dört öğrenci cevap olarak zikretmiştir. Üç öğrenci cevaben yine yukarıda izah edilen, '*Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.*' rivayetini kaydetmiştir. Üç kişi, '*ilim Çin'de bile olsa gidip almız*' yazmıştır. Rivayet bu formu ile Ebû Âtike b. Selmân>Enes b. Mâlik tarafından, İbnü'l-Kayserânî'nin (öl.507/1113) *Tezkire*'si ile onun asıl kaynağı olan İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn*'inde tespit edilmiştir.³⁸ Aynı formdaki rivayete *Mevzûât*'ında yer veren İbnü'l-Cevzî, "bu hadis *sahîh* değildir"³⁹ derken, Elbânî "batıl"⁴⁰ olduğunu söylemiştir. Bu değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda cevabın doğru olduğu söylenebilir. Bir diğer cevap, yine %4,3 oranıyla üç kişi tarafından kaydedilen '*vatan sevgisi imandandır*' rivayetidir. Bu nakil hakkında Sâgânî, *mevzû* demiş, Sehâvî (öl. 902/1497) *lem ekîf aleyh*⁴¹ dedikten sonra manaca *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁴² İki öğrenci, halk arasında yaygın bir şekilde kullanılan '*güzele bakmak sevaptır*' şeklindeki atasözünü cevaben yazmıştır. Literatürde bu ifadeye manaca yakın olan, "Güzel yüze bakmak ibadettir."⁴³ rivayeti yer almaktadır. İbn Teymiyye onun için "Rasûlüllâh üzerine söylenmiş yalan, bâtıl bir sözdür. Hiç kimse onu *sahîh* bir isnadla nakletmemiştir;

³⁸ Rivayet bu mana ile şu kaynaklarda tespit edilmiştir: İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Haleb: Dârü'l-va'y, 1976), 1/382.; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiretü'l-mevzûât*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Riyad: Dârü's-Sumay'i, 1994), 61.

³⁹ İbnü'l Cevzî, *Kitâbü'l-mevzûât*, 1/215

⁴⁰ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-zâife*, 1/600.

⁴¹ "Lem a'rifhu" manasınadır. Yetkili bir hadis âlimi hadis hakkında böyle söyler ve bu söze muhalefet eden, sözü tenkit eden biri çıkmazsa ilgili hadis mevzû olduğu kabul edilir. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV, 2016), 162.

⁴² Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, 1/398.

⁴³ Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed İbn Kayyım el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münîf fi's-sahîh ve'z-zâ'if*, Abdülfettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, 1970), 62.

bilakis o *mevzû* hadislerdendir.”⁴⁴ demiştir. Bir kişi, tam bir metin yazamamış ancak kabakla ilgili uydurma hadisler olduğunu kaydetmiştir. Nitekim mevzûât literatüründe kabakla ilgili bazı *mevzû* rivayetler yer almaktadır. Mesela, “Kabak yiyin; muhakkak ki o akli artırır ve zekayı çoğaltır.”⁴⁵ şeklindeki rivayet buna örnektir. Diğer bir katılımcı bildiği mevzû hadis örneği olarak ‘*dünya ahiretin tarlasıdır*’⁴⁶ rivayetini yazmıştır. Sâgânî bu rivayet için *mevzû*,⁴⁷ Sehâvî ise, *lem ekif aleyh*⁴⁸ demiştir. İkinci sınıftan bir katılımcı cevaben, “İstanbul’un fethiyle ilgili hadis mevzû’dur” yazmıştır. Kaynaklarda manen, “İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan; o ordu ne güzel ordudur.”⁴⁹ şeklinde yer alan hadis, *Kütüb-i Sitt’e* de zikredilmemektedir. Ancak bu hususun hadisin sıhhatini zedelemeyeceği bilinmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla ilgili hadisi, bazı muasır araştırmacılar dışında,⁵⁰ klasik dönem âlimleri uydurma saymamıştır. *el-Müstedrek*’te hadise yer veren Hâkim (öl.405/1014), isnadının *sahîh* olduğunu ancak Şeyhân’ın onu tahrîç etmediğini beyan etmiştir.⁵¹ Neticede bu hadisin *mevzû* olduğu yönündeki cevabın doğru olmadığı ifade

⁴⁴ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 2/384.

⁴⁵ Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Arrâk el-Kinânî, *Tenzihü’ş-şerî’ati’l-merfû’a ‘ani’l-ahbâri’ş-şeni’ati’l-mevzû’a*, Abdülvehhab b. Abdüllatif, Abdullah Muhammed es-Siddîk (Beirut: Dârü’l-mektebeti’l-ilmîyye, 1399), 2/244.; Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzûât*, 147.; Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî el-Havlani Şevkânî, *el-Fevâidü’l-mecmû’a fi’l-ehâdisi’l-mevzû’a*, Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemani (Beirut: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, t.y.), 161.; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdis*, 1/114.

⁴⁶ Sâgânî, *Mevzû’âtü’s-sâgânî*, 64.; Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât*, 174.; Ali el-Kârî, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî el-Herevî, *el-Esrârü’l-merfû’a fi’l-ahbâri’l-mevzû’a*, thk. Muhammed Sabbağ (Beirut: Müessesetü’r-risâle, t.y.), 199.

⁴⁷ Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât*, 174.

⁴⁸ Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed Sehâvî, *el-Makâsidü’l-hasene fi beyânî kesîrin mine’l-ehâdisi’l-müştehire ale’l-elsine*, thk. Muhammed Osman el-Huş, (Beirut: Dârü’l-kitâbi’l-arabî, 1985), 351.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31/287.; Buhârî, *et-Târihü’l-kebir* (Haydarâbâd: Dâiretü’l-maârifî’l-Osmâniyye, t.y.), 2/81; Buhârî, *et-Târihü’l-evsat*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Kahire, Mektebetü Dârü’t-türâs, t.y.), 1/306.; Ebü Abdillâh İbnü’l-Beyyî’ Muhammed Hâkim Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Ata’ (Beirut: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, 1990), 4/468.

⁵⁰ Konuyla ilgili müstakil bir çalışma ve değerlendirmeler için bkz. Mehmet Ali KULAT, “İstanbul’un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 37/2 (Nisan-Mayıs-Haziran 2001).

⁵¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/468.

edilmelidir. Sonuç olarak, soruya cevap veren yirmi bir kişiden beşi (%23,8) *mevzû* olmayan rivayetleri yazmış, geri kalan on altı öğrenci ise (%76,1) literatüre *mevzû* olarak giren hadisleri yazarak doğru yanıt verebilmiştir.

Üçüncü sınıf öğrencilerinden yirmi üç kişi (%54,8) bu soruya cevap vermiş, on dokuz talebe (%45,2) boş bırakmıştır. Bazı yanıtların hazırlık, bir ve ikinci sınıf öğrencilerinin yazdıklarıyla aynı olduğu görülmektedir. Ortak rivayetlerin izahına daha önce yer verildiğinden burada tekrar edilmeyecektir. Bunlar; %11,9 oranıyla '*vatan sevgisi imandandır*', %7,1 oranıyla '*ilim Çin'de bile olsa gidip alınır*', yine %7,1 oranıyla '*İstanbul'un fethiyle ilgili hadis*', %4,8 oranıyla '*levlâke hadisi*', %2,4 oranıyla '*kim namazı terk ederse kafir olur*' rivayeti ve aynı oranla bir kişi tarafından yazılan '*güzele bakmak sevaptır*' şeklindeki rivayettir. Geri kalan öğrencilerden gelen farklı yanıtlar ise şöyledir: iki kişi cevaben, '*Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine bakarsanız doğru yolu gösterir*' yazmıştır. Rivayet kaynaklarda "*Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine tabi olursanız doğru yolu bulursunuz.*"⁵² şeklinde yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel "*bu hadis sahih değildir*"⁵³ derken, Zehebî (öl.748/1348) onu Bağdat kadısı Câ'fer b. Abdulvâhid el-Hâşimî'nin (öl.257-8/870-71) uydurmalarından saymıştır.⁵⁴ Bu değerlendirme göz önünde bulundurulursa iki öğrencinin cevabı doğru kabul edilebilir. Bir kişi *mevzû* hadis örneği olarak '*Allah'ın hakkı üçtür*' şeklindeki ifadeyi yazmıştır. Bu söz, toplumda sıkça kullanılmakla birlikte herhangi bir kaynağı tespit edilememiştir. Bir kişi, '*her insan İslam fitratı üzere doğar*' yazmıştır. Rivayet, muteber hadis kaynaklarında "*Her doğan fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsî yapar...*"⁵⁵ şeklinde geçmektedir. "*İslam fitratı*" ibare-

⁵² Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Müntehab min İleli'l-Hallâl*, thk. Ebî Muâz Tânk b. Ivezullah b. Muhammed (b.y.: Dârü'r-râye, t.y.), 1/143.; Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, 388.

⁵³ İbrahim en-Nehhâs, *el-Câmî li Ulûmi'l-İmam Ahmed* (b.y.: Dârü'l-fellâh, t.y.), 15/137.

⁵⁴ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1963), 1/412, 413.

⁵⁵ Buhârî, "*Cenâiz*", 80.; Müslim, "*Kader*", 22.

si ise İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde zikredilen hadiste tespit edilmiştir.⁵⁶ Rivayetin *mevzû* olduğu şeklindeki cevap yanlıştır. Bir kişi "temizlik imandandır"⁵⁷ şeklindeki rivayetin *mevzû* olduğunu beyan etmiştir. Aynı manadaki hadis *mevzû* değil *zayıf* kabul edilmiştir.⁵⁸ Bir katılımcı, tam metin yazamamış ancak *yemeğe tuzla başlanması gerektiğini öğütleyen hadisin* uydurma olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu rivayetin çeşitli formlarına yer veren bazı *mevzûât* müellifleri de hadisin *mevzû* olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁹ Bir katılımcı *mevzû* hadis örneği olarak '*şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır*' yazmıştır. Rivayet, bazı ortamlarda söylenegelen bir söz olup *mevzû* hadis değildir. Başka bir öğrenci cevaben, '*kocasının her tarafı irin kaplansa dahi kadın onları temizler*' yazmıştır. Bu rivayet bazı kaynaklarda kadının kocasına secde etmesi ile ilgili hadisin baş tarafında zikredilmekte, genel muhtevası itibariyle kocanın kadın üzerindeki haklarını izah etmektedir.⁶⁰ Rivayetle ilgili açıklama aşağıda zikredilecektir. Soruyu yanıtlayan üçüncü sınıf öğrencilerinin on altısı (%69,5) doğru cevap vermişken beşi (%21,7) uydurma olmayan hadisleri yazarak yanlış cevap vermişlerdir. İki öğrenci ise (%8,6) toplumda kullanılan ve hadis olmayan sözleri *mevzû* hadis örneği olarak kaydetmiştir.

⁵⁶ İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beirut: Müessesetü'r-risâle, 1988), 1/132.

⁵⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/330.

⁵⁸ Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfû'a*, 154.; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zâife*, 7/261.

⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 2/289.; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Süyûtî, *el-Leâli'l-Masnû'a fî'l-ehâdisi'l-mevzû'a*, Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyza, (Beirut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1996), 2/179.; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmû'a*, 161.

⁶⁰ ...Süleyman b. Dâvûd el Yemâmî>Yahyâ b. Kesîr>Ebû Hüreyre'den "Bir kadın Rasûlullâh'a (s.a.s.) gelerek; Ey Allah'ın elçisi, ben falan kızı falanım dedi. Rasûlullâh ona hacetini söyle dedi. Kadın: Falanca kişi beni nişanlayacak, bana kocanın karısı üzerindeki hakkını haber ver ki ona güç yetirebilsem evleneyim değilse evlenmeyeyim, dedi. Rasûlullâh, kocanın haklarından biri şudur: "Eğer burnundan kan aksa da kadın onu diliyle yalasa yine de kocasının hakkını yerine getirmiş sayılmaz! Şayet insanın insana secde etmesi gerekseydi yanına girdiğinde kadının kocasına secde etmesini emrederdim! Çünkü Allah erkeği kadından üstün kılmıştır." Bunun üzerine kadın şöyle dedi: "Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, dünya durdukça evlenmeyeceğim!. Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Âdil b. Sa'd, (b.y.: y.y., 2009), 15/219.; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/206.

Dördüncü sınıftan on iki öğrenci (%38,5) soruya cevap vermişken, on dokuz kişi (%61,5) boş bırakmayı tercih etmiştir. Araştırma verilerine bakıldığında öğrencilerden dördü, 'kabağın faziletine dair hadis' ikisi, 'levlâke' rivayetini, ikisi, 'güzele bakmak sevaptır' ifadesini, bir kişi ise 'vatan sevgisi imandandır' rivayetini mevzû hadis örneği olarak kaydetmişlerdir. Bu rivayetlerin izahı yukarıda geçtiği için burada tekrar edilmeyecektir. Daha önce yazılan örneklerden farklı olarak bir öğrenci, 'kadının kocasına secde etmesi gerektiğine dair hadisler' mevzûdur demiştir. İlgili hadis Tirmizî'nin *Sünen*'inde şu manadadır: "Şayet bir kimsenin başka bir kimseye secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim."⁶¹ O, Ebû Hüreyre tarikiyle gelen hadisin *hasen garîb* olduğunu söylemiştir.⁶² Rivayeti, ...Süleyman b. Dâvûd el-Yemâmî>Yahyâ b. Keşîr>Ebû Hüreyre isnadıyla aktaran Hâkim, "isnadı *sahîh*'tir" demiş,⁶³ Zehebî ise Süleyman b. Dâvûd el-Yemâmî'nin vâhî olduğunu beyan ederek Hâkim'e itiraz etmiş ve "bilakis *münkerdir*" demiştir.⁶⁴ Neticede hadisin mevzû olduğu yönünde açık bir değerlendirme tespit edilememiştir. Bir öğrenci ise cevaben, 'üç şeyde uğursuzluk vardır; at, ev ve kadın' hadisi *mevzûdur* yazmıştır. Kast olunan rivayet muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır.⁶⁵ Hz. Âişe (öl.58/678) istidraklerinden biri olan hadisi izah ederken, râvi Ebû Hüreyre'nin yanlış anladığını beyan etmiştir. Zira Ebû Hüreyre, Rasûlüllâh (s.a.s.), "Allah Yahudileri kahretsin onlar, uğursuzluk üç şeydedir, evde, kadında ve atta diyorlar." buyururken içeri girmiş hadisin baş kısmını işitme-yip sadece sonunu işitmiştir.⁶⁶ Buna göre öğrencinin cevabı doğru

⁶¹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (b.y.: y.y., 1975), 3/457. Farklı tarikler için ayrıca bkz. Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, 15/219.; İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, 9/470.; Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecud, Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye,1997), 4/273.

⁶² Tirmizî, "Radâ'a", 10.

⁶³ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/206.

⁶⁴ Zehebî, *Muhtasarü'l-Müstedrek*, thk. Abdullah b. Hemed el-İheydan, (Riyad: Dârü'l-âsime, t.y.), 2/653.

⁶⁵ Buhârî, "Cihâd", 47.

⁶⁶ Ebû Abdullâh Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah Zerkeşî, *el-İcâbe li*

kabul edilemez. Son bir öğrenci ise sorulan sorudan rahatsız olduğunu beyan eden şu sözleri sarf etmiştir: “Uydurma hadis yoktur, uydurma sözler vardır. Nebiyy-i Zîşan’ın (s.a.s.) fem-i Tayyibelerinden çıkan hadis-i şeriflerin yanına uydurma ifadesini yakıştırmaktan en azından utanmanız lazım.” Neticede, soruyu yanıtlayan on iki öğrenciden on tanesi (%83,3) literatürde mevzû olarak yer alan rivayetleri yazabilmiş, iki katılımcı ise (%16,6) mevzû olmayan hadisleri yazarak yanlış yanıt vermiştir. Bir öğrencinin (%8,3) rivayet yazmayarak öznel bir yorum yapma yoluna gittiği görülür.

Tablo 10					
	Hazırlık	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
10. Sizce bir hadisin uydurma olduğunu nasıl anlarız?	Yanıtlayan: 13 (%72,2)	Yanıtlayan: 5 (%50)	Yanıtlayan: 62 (%88,5)	Yanıtlayan: 36 (%85,7)	Yanıtlayan: 12 (%38,5)
	Boş: 5 (%27,8)	Boş: 5 (%50)	Boş: 8 (%11,4)	Boş: 6 (%14,3)	Boş: 19 (%61,5)
1. "Hadis metninden ve ravi zincirinden."	1 kişi (%5,5)				
2. "Kur'an, sünnet ve akla uygunluğuna bakarız."	8 kişi (%44,5)	1 kişi (%10)	15 kişi (%21,4)	11 kişi (%26,2)	
3. "Kütüb-i sitte'ye bakarak."	1 kişi (%5,5)				
4. "Hadisi rivayet eden kişilere dikkat edilmelidir/ravisine bakılır."	1 kişi (%5,5)		17 kişi (%24,2)	5 kişi (%11,9)	7 kişi (%22,7)
5. "Hangi kaynaklardan geldiğine bakarız."	1 kişi (%5,5)	1 kişi (%10)	7 kişi (%10)	2 kişi (%4,8)	
6. "Âlimlerin uydurma	1 kişi		1 kişi		

îrâdi me'stedrekethü âişe ale's-sahâbe, thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib, (Kahire: Mektebetü'l-hancı, 2001), 104.

hadis kitaplarını okuyarak."	(%5,5)		(%1,4)		
7. "Sahih hadislerle karşılaştırarak."		1 kişi (%10)		2 kişi (%4,8)	
8. "Kulağa ve göze hitap etmesine bakarız."		1 kişi (%10)			
9. "Peygamberi tanıyorsak bunu yapmaz."		1 kişi (%10)			
10. "Dinin emirlerine ve Peygamberin ahlakına ters düşmesi"			1 kişi (%1,4)		
11. "Hadi metninden anlarız."			3 kişi (%4,2)		1 kişi (3,2)
12. "Senedinden anlarız."			13 kişi (%18,5)	11 kişi (%26,2)	1 kişi (3,2)
13. "Din alimlerinin bilgilerini kullanarak"			1 kişi (%1,4)		
14. "Akla mantıksız geliyorsa"			2 kişi (%2,8)	1 kişi (%2,4)	
15. "Birisi hepsinden yazmıştır."			1 kişi (%1,4)		
16. "Bir bölgeyi aşırı öven, siyasi amaca hizmet eden hadisler uydurmaktır."			1 kişi (%1,4)		
17. "Dünya nimetlerini önceliyor, bir yere ya da kişiye rağbet ettiriyorsa"			1 kişi (%1,4)		
18. "Şehirleri övmek için kullanılır."				1 kişi (%2,4)	
19. "Menfaat içerikli olursa uydurmaktır."				3 kişi (%7,1)	

20. "Muhaddis olmadan, ilimde ihtisas sahibi olmadan bir hadis hakkında konuşulmaz. Prof. Olmak da buna yetmez."					1 kişi (3,2)
21. "Dinin hükümlerine aykırıysa"					4 kişi (%13)
22. "Kur'an ve Sünnete aykırıysa"					7 kişi (%22,7)
23. "Sadece mevzû hadisin tanımını biliyoruz, uydurma olduğunu anlayamayız."					1 kişi (3,2)
24. "Peygamber durumunda olma ihtimali olmayan durumlarda anlarız."					1 kişi (3,2)
25. "Manasından anlarız ama mevzû hadisten anlaşılması zordur."					2 kişi (%6,4)
26. "Hocaya sorarak."					1 kişi (3,2)
27. "Hadis usûlü ve kültürünü iyi bilmeliyiz."					1 kişi (3,2)

Hadisi oluşturan sened ve metin, rivayetin sıhhati hakkında hüküm beyan edilirken incelenen iki temel unsurdur. Bunların, hadis ilmi açısından, kusursuz/illetsiz olması rivayetin sıhhatine işaret edebileceği gibi herhangi birinde tespit edilen açık veya gizli bir kusur, hadisin farklı sıhhat dereceleri altına derc edilmesine sebep olur. Ulemâ, uydurma rivayetleri tespit ederken de birtakım kriterler belirlemişlerdir. Bunlar şöyle sıralanabilir: Hadisi uydurmanın itirafı, haberin lafız veya manasında bozukluk bulunması, rivayetin güvenilir hadis kaynaklarında yer almaması, bir kişinin

pek çok kimsenin görmesi gereken bir hadiseyi gördüğünü iddia etmesi, haberin Kur'an'a, *sahîh* sünnete, akla, his ve müşahedeye muhalif olması ile tarihi vakaya aykırılık. Öğrencilerin uydurma rivayetlerin nasıl bilineceği hakkındaki cevapları tablo 10'da gösterilmiştir. Tabloya yansıtılan cevapların yukarıda zikredilen uydurma rivayetleri tanıma yollarıyla ne kadar örtüştüğü gözden geçirilecektir. Yanıtlar içerisinde dikkat çeken ortak ifade veya manalar temel ölçütleri dikkate alınarak birleştirilmiştir. Buna göre tablodan çıkan sonuçlar şöyledir:

Hazırlık sınıfı öğrencilerinin çoğu (%72,2) soruyu yanıtlamış, az bir kısmı ise (%27,8) boş bırakmıştır. Gelen cevaplar içerisinde en çok %44,5 oranıyla rivayetin Kur'an, sünnet ve akla arz edilebileceği yer almaktadır. Üç kişinin yanıtında ortak mananın *rivayetin kaynağına bakmak* olduğu görülür. Bir kişi *hadisin Kütüb-i Sitte'de geçmemiş olmasını*, ikincisi *hadisin hangi kaynaktan yer aldığı* üçüncüsü ise *rivayetin mevzûât literatüründe yer alıp almadığını* vurgulamıştır. Bir öğrenci hadisin *metninden* ya da *senedinden* hareketle hakkında hüküm verileceğini beyan ederken bir kişi de sadece, *râvisine bakılarak* cevabını vermiştir.

Birinci sınıf öğrencilerinin yarısı bu soruyu cevaplandırırken diğer yarısı boş bırakmayı tercih etmiştir. Soruyu cevaplayan beş öğrencinin (%50) her biri farklı bir yanıt yazmıştır. Gelen cevaplar incelendiğinde; Kur'an'a, sünnete ve akla arz metodu, rivayetin hangi kaynaktan yer aldığı, rivayeti *sahîh* hadislerle arz şeklinde üç farklı yanıt yukarıda zikredilen maddelerle doğrudan bağdaşmaktadır. Bununla birlikte bir öğrencinin *kulağa ve göze hitap etmesine bakarız* şeklindeki cevabı 'hadisin duyu organlarına arzı' ilkesinde karşılık bulmaktadır. Bu dört öğrencinin verdiği cevaplar henüz hadis dersi görmemiş olmalarına rağmen gayet iyi iken bir kişinin "Peygamberi tanıyorsak bunu yapmaz." şeklindeki ifadesi anlamlandırılmamıştır. Onun bu yanıtı konuya dair bilgisi olmadığı yönünde değerlendirilebilir.

İkinci sınıfta soruya cevap veren katılımcı oranı %88,5 iken boş bırakan öğrenciler %10'u teşkil eder. Hadisi rivayet eden *râviye* bakılması gerektiği yönündeki ifade on yedi katılımcı (%24,2)

tarafından zikredilmiştir. Bunu on beş öğrencinin (%21,4) yazdığı hadisi *Kur'an, sünnet ve akla arz etme* ilkesi takip eder. İki kişi ise (%2,8) sadece *akla arzı* cevap olarak yazmıştır. On üç katılımcı (%18,5) bir rivayetin uydurma olduğunun senedine bakılarak anlaşılabilirliğini ifade ederken sekiz öğrencinin cümlesinde temel kriter, *rivayetin yer aldığı kaynak*⁶⁷ olarak temayüz eder. Üç kişinin (%4,2) cevabında ölçüt *metin* iken bir öğrenci *rivayetin dinin emirlerine ve Hz. Peygamber'in ahlakına muhalif olmasını*, uydurma olduğunu anlama yöntemi olarak zikretmiştir. İçerisinde geçen odak kavramın *övgü* olduğu iki farklı yanıt görülmüştür. Bunlardan birinde metinde *aşırı övgü ya da yergi bulunması* uydurma olduğuna işaret sayılmışken diğerinde sadece *şehirleri öven rivayetlerin* uydurma olabileceği zikredilmiştir. Son bir öğrenci ise *âlimlerin değerlendirmelerini* rivayetin uydurma olduğunu anlama yöntemi olarak kaydetmiştir.

Üçüncü sınıf katılımcılarının %88,5'i soruyu cevaplamış, %14,3'ü ise boş bırakmıştır. Gelen cevaplar analiz edildiğinde kesişen noktanın 'rical' olduğu iki çeşit yanıt görülür. Bunlarda biri %26,2 oranıyla on bir öğrencinin ifade ettiği, rivayetin uydurma olduğu *senedinden anlaşılır* iken diğeri, %11,9 oranıyla beş öğrencinin *râvîlere bakılır* şeklindeki cevabıdır. On bir kişinin uydurma rivayetlerin *Kur'an, sünnet ve akla*, iki kişi *sahîh hadislere*, bir katılımcı ise yalnızca *akla arz edilerek* bilinebileceğini yazmıştır. Üç kişi *menfaat içerikli nakillerin* bir kişi *şehirleri öven rivayetlerin* uydurma olabileceğini zikretmiştir. İki öğrenci *hadisin hangi kaynakta geçtiğinin* dikkate alınması gerektiğine işaret etmiştir.

Dördüncü sınıfta soruyu yanıtlayan katılımcı oranı (%38,5) yanıtlanmayanlardan (%61,5) düşüktür. Toplamda sekiz öğrencinin (%25,8) verdiği cevapta tespit edilen ortak kriter yine 'rical'dir. Bunlar senetten ya da râviden hareketle rivayetin uydurma olduğunun bilinebileceğini beyan eden öğrencilerdir. Bunu %22,7 oranıyla yedi öğrencinin *Kur'an ve sünnete aykırılık*, %13 oranıyla da *dini hükümlere aykırılık* şeklindeki cevaplar izler. Cümleler içerisinde

⁶⁷ Bkz. (Tablo 10), 5 ve 6 nolu cevaplar.

deki temel kriter *metin* olan iki grup yanıt tespit edilmiştir. Zira iki kişi (%6,4) uydurma rivayetin *manasından* bir kişi (%3,2) ise *metninden* anlaşılabilirliğini zikretmiştir. Bir öğrencinin ifadelerinden rivayetin mevzûluğunu *tarihi vakıalara arz* metoduyla belirlenebileceğini çıkarmak mümkün gözükmemektedir.⁶⁸ Bir kişi uydurma rivayetler hocaya sorarak bilindir derken bir öğrenci de bunun için hadis usûlü ve kültürünün iyi bilinmesi gerektiğini beyan etmiştir. Bir öğrenci cevabında bu işin ancak ilimde mütehasıs kimseler tarafından bilinebileceğini vurgulamıştır.

Sonuç olarak, bu soruya hazırlık sınıfı öğrencilerinin beklentilerin üzerinde, birinci ve ikinci sınıf talebelerinin beklenen düzeyde katılım gösterdiği görülmüştür. Hadis ilminin pek çok meselelerini okuyan üçüncü sınıf öğrencilerinin yine beklenene yakın oranda katılım gösterdiği görülmüşken son sınıf öğrencilerinde soruyu yanıtlamayan kişi sayısının daha fazla olması düşündürücüdür. Ayrıca yanıtları göz önünde bulundurulduğunda son sınıf öğrencilerinden gelen cevapların çoğunun öznel olup yukarıda zikredilen maddelerle ilişkilendirilemediği belirtilmelidir.

Tablo 11					
	Hazırlık	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
11. Tarihi süreç içerisinde hadis uyduranlara karşı nasıl tedbir alınmıştır?	Yanıtlayan: 5 (%27,7)	Yanıtlayan: 3 (%30)	Yanıtlayan: 48 (%68,5)	Yanıtlayan: 30 (%71,4)	Yanıtlayan: 17 (%54,8)
	Boş: 13 (%72,3)	Boş: 7 (%70)	Boş: 22 (%31,4)	Boş: 12 (%28,5)	Boş: 14 (%45,2)
1. "Bilmiyorum."	2 kişi (%11,1)				
2. "Hadisler bir yere toplanmışlardır."	1 kişi (%5,5)				
3. "Hadis uyduranlar"	1 kişi				

⁶⁸ Bkz. (Tablo 10), 24 nolu cevap.

öldürtülmüştür."	(%5,5)				
4. "Hadis uyduran kişi bir kez anlaşılınca bir daha ona inanmamışlardır."		1 kişi (%10)		5 kişi (%11,8)	2 kişi (%6,4)
5. "Sahihliği iyice araştırılmıştır."		1 kişi (%10)		1 kişi (%2,4)	
6. "Hocalardan dersler alınmış ve kitaplar karşılıklı okutulmuştur."		1 kişi (%10)			
7. "Hadisler toplanıp yazıya geçirilmiştir."			7 kişi (%10)	2 kişi (%4,8)	
8. "Hadis uyduranlara belli cezalar uygulanmıştır."	1 kişi (%5,5)		2 kişi (%2,8)	1 kişi (%2,4)	3 kişi (%9,7)
9. "Hadis rivayet edenlerden isnad göstermesi ve yemin etmesi istenmiştir."				1 kişi (%2,4)	1 kişi (%3,2)
10. "Cerh-ta'dil yöntemi uygulanmıştır."			22 kişi (%31,4)	5 kişi (%11,8)	6 kişi (%19,3)
11. "Hadisin sahîh kabul edilebilmesi için birtakım şartlar aranmıştır."			2 kişi (%2,8)		
12. "Sahîh hadisler Hz. Peygamber döneminde yazılmıştır."			1 kişi (%1,4)		
13. "İsnad yöntemi uygulanmıştır."			5 kişi (%7,1)	6 kişi (%14,2)	
14. "Sahabe emin olmadığı hadisi dillendirmemiştir."			1 kişi (%1,4)		

15. "Peygamberimizin kendisi adına yalan isnad etmeyi yasakladığına dair hadisi var."			2 kişi (%2,8)		
16. "Uydurma hadisler eserlere alınmamıştır."			1 kişi (%1,4)	1 kişi (%2,4)	
17. "Uyduranların isimleri belirlenmiştir."			2 kişi (%2,8)		
18. "Râvilerden iki şahit istenmiştir."					3 kişi (%9,7)
19. "Hadisi kabul için üç şahit istenmiştir."					1 kişi (%3,2)
20. "Mevzû hadis kitapları yazılmıştır."			2 kişi (%2,8)	1 kişi (%2,4)	
21. "Çok hadis rivayeti hoş görülmemiştir."			1 kişi (%1,4)		
22. "Programlar yapılmıştır."			1 kişi (%1,4)		
23. "Makaleler yazılmıştır."			1 kişi (%1,4)		
24. "Uydurulan hadisler belirtilmiştir."			1 kişi (%1,4)		
26. "Râvilerin güvenilirliğine bakılmıştır, senedlerin sahîh mi mevzû mu olduğuna bakılmıştır, râviler karşılıklı hadisleri okuyarak yanlışlarını düzeltmişlerdir"			1 kişi (%1,4)		

27. "Cerh-ta'dil yöntemi, sened zincirini zorunlu tutma ve tabakât kitaplarının yazılması."			1 kişi (%1,4)	1 kişi (%2,4)	
28. "Rivayetler Kur'an'a arz edilmiştir."				1 kişi (%2,4)	
29. "Kur'an ile karışma ihtimalinden dolayı hadislerin yazılmasına izin verilmemiştir."				1 kişi (%2,4)	
30. "Men kezebe hadisinden dolayı hadis uydurmaktan korkmuşlardır."				2 kişi (%4,8)	
31. "İsnad yöntemi uygulanmıştır, râviler adalet ve zabt yönünden araştırılmıştır, metnin Peygamber zamanında gerçekleşmiş olma ihtimali araştırılmıştır."					1 kişi (%3,2)

Fitne olaylarıyla birlikte bir hadisi rivayet eden râvinin soruşturulması gereklilik haline gelmiştir. Bu hususta İbn Sîrîn'in (öl.11/729) "Önceleri isnaddan sormazlardı. Fakat fitne vuku bulduktan sonra 'bize adamlarınızın adını söyleyiniz' dediler...⁶⁹" şeklindeki beyanı önemlidir. Bu bağlamda isnadın hadis uydurma girişimlerini önlemek amacıyla alınan en önemli tedbir olduğu ifade edilmelidir. İsnad soruşturmaları beraberinde cerh-ta 'dil ilmi ortaya çıkmış ve râvilerin terceme-i hallerinden haber veren müstakil eserler oluşturulmuştur. Hicrî birinci asrın sonlarında başlayan tedvin faaliyetleri ile de tenkit süzgecinden geçirilen rivayetlerin kayıt altına alındığı görülür. Dolayısıyla isnad, cerh-ta'dil ilmi

⁶⁹ Müslim, "Mukaddime", 15.

ve tedvin faaliyetlerinin hadis uydurma girişimlerine karşı alınan ciddi tedbirler olduğu belirtilmelidir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin hadis uydurma girişimlerine karşı alınan tedbirler hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını ortaya koymak amacıyla hazırlanan soru ve gelen yanıtlar Tablo 11’de gösterilmiştir. Aşağıda tablodan elde edilen veriler öğrencilerin yanıtlarındaki ortak kavramlar veya odak noktaları dikkate alınarak analiz edilecektir.

Hazırlık sınıfı öğrencilerinin yalnızca %27,7’si soruyu yanıtlamış büyük çoğunluğu ise (%72,3) boş bırakmayı tercih etmiştir. İki öğrenci “bilmiyorum” şeklinde cevap yazmıştır. Hadislerin bir yere toplandığını ifade eden bir kişi ise tedvini kastetmiş olmalıdır. Hadis uyduranların öldürtüldüğünü beyan eden öğrencinin daha önce değindiğimiz Büreyde hadisini işitmiş olması muhtemeldir. Birinci sınıf öğrencilerinde de soruyu yanıtlayan katılımcı oranı (%30) düşüktür. Bir öğrencinin ifadelerinde anahtar kelime *yalancı râvinin tespiti*⁷⁰ iken diğer iki kişinin yanıttaki kilit kavram *sihhat araştırmasıdır*.⁷¹ Soruyu yanıtlayan hazırlık ve birinci sınıf öğrencileri terminolojik olarak ifade edememiş olsalar da doğru bir şekilde yorumlayabilmişlerdir.

İkinci sınıftan soruyu cevaplandıranların oranı %68,5’i, boş bırakanlar ise %31,4’lük kısmı teşkil eder. Hadis eğitimi almaya başlayıp tarih ve usûlün temel meselelerini görmelerine rağmen ikinci sınıf öğrencilerinin azımsanmayacak oranı soruyu herhangi bir şekilde yanıtlanmaktan kaçınmıştır. Cevap yazan öğrencilerin ise %31,4 oranıyla en çok, *cerh-ta’dil yöntemi uygulandığı* hususuna değindiği görülür. Toplamda %18,5’e tekabül eden on üç kişinin ifadelerindeki *yazı kavramı*⁷² dikkati câliptir. Bu öğrenciler hadislerin toplanarak yazıya geçirilmesini, *mevzû* hadisleri toplayan literatürün kaleme alınmasını ya da *sahîh* rivayetlerin bir araya getirilerek uydurma olanların devre dışı bırakılmasını hadis uydurma girişimlerine karşı alınan tedbirler olarak ileri sürmüşlerdir. Odak noktası yine yazı olan ancak bu cevaplardan farklılık arz eden bir

⁷⁰ Bkz. (Tablo 11), 4 nolu cevap

⁷¹ Bkz. (Tablo 11), 5 ve 6 nolu cevaplar.

⁷² Bkz. (Tablo 11), 7, 12, 16, 20, 23 ve 24 nolu cevaplar.

yanıtta ise öğrenci, makaleler yazılmasını uydurma girişimlerine karşı alınan bir tedbir olarak zikrederek anakronizme düşmüştür. Benzeri bir durumu *programlar yapıldığını*⁷³ iddia eden öğrencinin yanıtında da görmek mümkündür. Daha sonra %7,1 ile beş kişinin *isnadı* zikrettiği cevaplar gelmekte, onu %4,2 oranı ile hadislerin kabulü için birtakım *şartlar* ileri sürüldüğünü vurgulayan cevaplar takip etmektedir. Yazılanlardan anlaşıldığına göre bu şartlar; *emin olunmayan rivayeti nakletmeme*⁷⁴ yani hadisin sıhhat durumunu iyice tetkik ederek *mevzû* olmayanları nakletme ve *çok hadis rivayetinden kaçınmadır*.⁷⁵ İki kişi, hadis uyduranlara *cezalar verilmesini* alınan tedbirlerden saymış, iki öğrenci Hz. Peygamber'in kendisine *yalan isnad etmeyi yasakladığına* dair rivayet olduğunu belirtmiştir. İlgili iki kişinin *mütevâtir* olarak kabul edilen⁷⁶ "Men kezebe aleyye..." rivayetinden en azından mana itibariyle haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Birden fazla cevap yazan iki öğrenciden birinin yanıtındaki önemli kavram *râvidir*. *O râvilerin tetkik edildiğini ve rivayetlerin karşılıklı müzakere sonucunda alındığını* beyan ederek teknik ifade ile 'isnad ve metin tenkidinin' uydurma faaliyetlerine karşı alınan önlemlerden olduğunu anlatmak istemiş olabilir. Diğer öğrencinin yanıtında ise *isnad aranması, cerh-ta'dil uygulaması ve tabakât eserlerinin yazılması* uydurma girişimlerini engellemek için alınan tedbirlerdendir.

Üçüncü sınıf katılımcılarının %71,4'ü soruyu yanıtlamış, %28,5'i ise boş bırakmıştır. Tarih ve usûl ile ilgili temel eğitimi almış olmalarına rağmen bu soruyu yanıtlayan katılımcı oranının düşük bulunduğu belirtilmelidir. Sekiz kişinin cevabında tespit edilebilen odak kavram, *isnattır*.⁷⁷ Altı kişi isnadın hadis uydurma girişimlerine karşı alınan tedbirlerden olduğunu zikretmişken bir öğrenci *isnatla birlikte hadislerin yemin ettirilerek alınmasını*, bir kişi

⁷³ Bkz. (Tablo 11), 22 nolu cevap.

⁷⁴ Bkz. (Tablo 11), 11 ve 14 nolu cevaplar.

⁷⁵ Bkz. (Tablo 11), 21 nolu cevap.

⁷⁶ "Men kezebe aleyye..." hadisinin lafzen mütevâtir olduğu meselesiyle ilgili değerlendirmeler için bkz. Bekir Kuzudişli, "Men Kezebe Aleyye..." Hadisi ve Lafzen Mütevâtir Meselesi", Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 7/1, (Bahar 2007), s. 137-166.

⁷⁷ Bkz. (Tablo 11), 9, 13 ve 27 nolu cevaplar.

ise *isnad*, *cerh-ta'dil uygulaması ve rical kitapları yazılmasını* uydurma girişimlerine karşı alınan tedbirlerden saymıştır. Böylece iki öğrencinin birden fazla yanıt verdiği görülür. Bunu %11,8 oranıyla gelen iki faklı cevap izler. Bu orana tekabül eden beş öğrenci *cerh-ta'dil faaliyetlerini* uydurma girişimlerine karşı alınan tedbirlerin yanıtı olarak zikretmişken beş kişi ise *hadis uydurduğu anlaşılan kişilerden bir daha rivayet alınmamasını* cevap olarak kaydetmiştir. Bazı âlimlerin bir kez dahi olsa yalan söylediği bilinen kişinin rivayetlerini alma noktasında titiz davrandığı bilinmektedir.⁷⁸ Aslında bu yanıt, hadis uydurma girişimlerini önlemek değil uydurma rivayetlerin yayılmasını engellemek için alınan tedbirlere örnek olabilir. Cevaplar içerisinde anahtar kavramın *yazı*⁷⁹ olduğu beş yanıt dikkat çeker. Cevapların dördünde öğrenciler, hadislerin yazılarak eserlere alınmasını uydurma sebeplerine karşı alınan tedbir olarak zikretmişken bir kişi ise Kur'an'la karışması endişesiyle hadis yazımına izin verilmediğini beyan etmiştir. Onun bu beyanı göz önünde bulundurulduğunda hadis tarihi bilgilerini karıştırdığı söylenebilir. Bir kişi *hadis uyduranlara karşı belli cezalar uygulandığı* yönünde görüş beyan etmişken, iki öğrenci "Men kezebe aleyye..." rivayetinin hadis vaz'ına engel olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu rivayetin hadis ihdasını tamamen önlediği değil, hataya düşme endişesiyle rivayeti azaltmaya sebep olduğu söylenebilir. Bir öğrencinin cevaben, *rivayetlerin Kur'an'a arz edildiğini* yazması ise hadis uydurma girişimlerine karşı alınan tedbirlerden olmayıp uydurma hadisleri tanıma yollarından biridir.

Dördüncü sınıf katılımcılarının %54,8'i soruyu yanıtlamışken azımsanmayacak oranı (%45,1) boş bırakmıştır. Cevaplar içerisinde ilk sırada %19,3 oranıyla, *cerh-ta'dil yöntemi* gelir. Bunu, %9,7 oranıyla *hadis uyduranlara belirli cezalar uygulandığı* şeklindeki cevaplar

⁷⁸ Mesela, Ahmet b. Hanbel'in (öl.241/855) hadis konusunda hayatında bir kez yalan söyleyen râvi için; "tövbesi sabit olsa dahi hadisi asla yazılmaz" demesi, Abdullah b. Mübârek'in (öl.181/797); "yalancının cezası onun doğru sözlerini de kabul etmemektir." sözü örnek olarak zikredilebilir. Bkz. Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi usûli ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû İshâk ed-Dimyâtî (b.y.: Dârü'l-hüdâ, 2002), 1/357.

⁷⁹ Bkz. (Tablo 11), 7, 16, 20 ve 29 nolu cevaplar.

ve aynı oranla *râvilerden iki şahit istendiğini* beyan eden ifadeler izler. Bir öğrenci ise yazdığı iki cevaptan birinde hadisın kabulü için *üç şahit istendiğini*, diğesinde ise *mevzû hadis kitaplarının yazıldığını* zikretmiştir. İki öğrenci (%6,4) bir kez hadis uydurduğu anlaşılan kişilerden bir daha rivayet alınmadığını ifade etmiştir. İki öğrenci birden fazla cevap yazabilmiştir. Her ikisinin birer yanıtında odak kavram isnad olarak ön plana çıkmaktadır. İlave cevap birinde râviden *yemin etmesi istendiği* şeklinde iken diğesinde sözün/olayın Hz. Peygamber zamanında gerçekleşmiş olma ihtimaline bakıldığıdır. Bu yanıt, uydurma girişimlerini önlemek için değil metnin sıhhatini tespit etmek üzere uygulanan yöntemlerden “tarihi vakıaya arz” maddesi ile bağdaştırılabilir. Genel bir değerlendirme yapıldığında son sınıf öğrencilerinin beklentileri karşılamadığı ifade edilmelidir. Bu sonuçta, son sınıfta hadis derslerinin büyük oranda bitmiş olması ve fakülte dışı, mezuniyete odaklı imtihanlara yoğunlaşmanın etkili olduğu düşünülebilir.

Tablo 12					
	Hazırlık	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
12. Sizce hadis uydurma sebepleri nelerdir?	Yanıtlayan: 9 (%50)	Yanıtlayan: 9 (%90)	Yanıtlayan: 62 (%88,6)	Yanıtlayan: 36 (%85,7)	Yanıtlayan: 29 (%93,6)
	Boş: 9 (%50)	Boş: 1 (%10)	Boş: 8 (%11,4)	Boş: 6 (%14,2)	Boş: 2 (%6,4)
1.“Müslümanların aklını karıştırmak.”	1 kişi (%5,5)				
2. “Dinimizi bölüp Müslümanları yok etmek.”	2 kişi (%11)				
3. “Halkı ifsat etmek/ İnsanların arasını bozmak.”	1 kişi (%5,5)		1 kişi (1,4)		1 kişi (%3,2)

4. "İnsanlar arasında rağbet görmek."	1 kişi (%5,5)				
5. "Kolayına nasıl gidiyorsa öyle uydurmuşlardır."	1 kişi (%5,5)				
6. "Kendi düşüncelerini benimsetmek."	1 kişi (%5,5)		8 kişi (%11,4)	5 kişi (%11,9)	3 kişi (%9,6)
7. "İnsanları aydınlığa sevk etmek."	1 kişi (%5,5)				
8. "Duyan sahâbîlerin Peygamberin sözünü yanlış anlaması."	1 kişi (%5,5)				
9. "Güzele ve iyiye teşvik için."		1 kişi (%10)	1 kişi (%1,4)	1 kişi (%2,4)	1 kişi (%3,2)
10. "Bazıları hayra teşvik, bazıları da fitne fesada sokmak için."		2 kişi (%20)		3 kişi (%7)	1 kişi (%3,2)
11. "İstedikleri şeyi dine Kur'an yoluyla ilave edemeyenler hadisi alet etmek için uydurmuşlardır."		1 kişi (%10)			
12. "Kendi çıkarları için."		2 kişi (%20)	25 kişi (%35,7)	7 kişi (%16,7)	8 kişi (%25,8)
13. "İslam düşmanlığı."		2 kişi (%20)		2 kişi (%4,8)	1 kişi (%3,2)

14. "Müslümanları karalamak için."					1 kişi (%3,2)
15. "Siyasi iktidar, dini zedeleme, inancı zayıflatma amacıyla uydu- rulmuştur."		1 kişi (%10)			
16. "Her mezhep kendi görüşünü haklı çıkarmak/Mezheplerini yüceltmek."			5 kişi (%7,1)	4 kişi (%9,5)	2 kişi (%6,4)
17. "Efendimizi yanlış itham etmek için."			1 kişi (%1,4)		
18. "İnsanları dinden soğutmak/Dine zarar vermek için."			8 kişi (%11,4)	1 kişi (%2,4)	1 kişi (%3,2)
19. "Siyasî çıkar için."			1 kişi (%1,4)	1 kişi (%2,4)	
20. "Kendilerinin Fırka-i Nâciye olduğunu zannetmeleri."			1 kişi (%1,4)		
21. "Niyetlerine göre değişir."			2 kişi (%2,8)	1 kişi (%2,4)	
22. "Dine yönlendirmeye çalışmak."			1 kişi (%1,4)		2 kişi (%6,4)
23. "Makam mevki sevgisi."				1 kişi (%2,4)	
24. "Yorum farklılıkları."				1 kişi (%2,4)	

25. "Olmayan ancak öyle denmesini istediği sözler için uydurmuşlardır."				1 kişi (%2,4)	
26. "Daha çok hadis rivayet etmenin insanlar arasındaki durumunu yüceltecek zannetmeleri."				2 kişi (%4,8)	
27. "Ticaret amaçlı"				2 kişi (%4,8)	1 kişi (%3,2)
28. "Dini otorite elde etmek."				1 kişi (%2,4)	
29. "Halkın mutluluğu için"					2 kişi (%6,4)
30. İslam'a hizmet etmek veya zarar vermek."					1 kişi (%3,2)
31. "Münafıklar İslam'ın tutarsız bir din olduğunu iddia etmek amacıyla hadis uydurmuşlardır. Sebze-meyve satmak isteyenler, malları satıl-sın diye Hz. Peygamberin onları sevdiğini söylemiş olabilir."				1 kişi (%2,4)	

32. "Hz. Peygamberi daha fazla yüceltme arzusu, müsteşriklerin Hz. Peygamber hakkında ihtilaf oluşturma, onu gözden düşürme ve Müslümanların arasını açma isteği, kişinin şahsi olarak yaptığı işi mendup hale getirmek istemesi"					1 kişi (%3,2)
33. "Kimsenin bilerek yaptığı bir şey değildir. Peygamberimizden farklı farklı yerlerde farklı kişiler işittiği için aktarılırken hatalara düşme ihtimalleri vardır."					1 kişi (%3,2)

Tarihi süreç içerisinde çeşitli sebeplerle hadis uydurulduğu bilinmektedir. *Mevzû* hadis bahsinin yer verildiği gerek klasik gerekse güncel hadis çalışmalarında hadislerin uydurulma sebeplerine de bir şekilde değinildiği görülür. Ankette *mevzû* hadis, usûlün temel meselelerinden olduğu için yalnızca hadis usûlü kaynaklarında yer alan uydurma sebeplerine yer verilecektir. Bunları; siyâsî sebepler, ticârî sebepler, terğîb ve terhîb, taassup, İslam Dinine zarar verme/İslam düşmanlığı, heva ve heveslerine hizmet, şahsî çıkar sağlama⁸⁰ vs. gibi genel başlıklar halinde zikretmek mümkündür. Öğrencilerin hadis uydurma sebeplerine vukûfiyetlerini

⁸⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 98.; Zerkeşî ise bu tanıma itiraz eder ve "o hadis değildir" der. Bkz. Zerkeşî, *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Zeynelâbidîn b. Muhammed b. Belâferic (Riyad: Mektebetü edvâü's-selef, 1998), 2/253.; Sehâvî, *Fethü'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-İrâkî*, thk. Abdülkerim b. Abdullah b. Hudaýr vd. (Riyad, Mektebetü Dârü'l-minhâc, 1426), 2/106-111; İbn Hacer, *Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî, en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Rebî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî, (Medine, İmâdetü'l-bahsî'l-ilmî, 1984), 1/127-128.

ölçmeyi hedefleyen soru ve verilen cevaplar Tablo 12’de gösterilmiştir. Tablo, öğrencilerin soruya cevaben yazdığı maddelerdeki ortak noktalara odaklanılarak incelenmiş, buradan genel bir kriter tespiti yapılmış ve bu kriterler dikkate alınarak gelen yanıtlar yukarıda zikredilen uydurma sebepleri ile mukayese edilmiştir. Buna göre çıkan sonuçlar şöyledir:

Hazırlık sınıfı öğrencilerinin yarısı bu soruyu boş bırakmayı tercih etmiştir. Cevap veren hazırlık sınıfı öğrencilerinden (%50) dördünün (%22,2) yazdığı maddelerdeki ölçüt, *zarar vermedir*.⁸¹ Onların kendi cümleleriyle ifade ettikleri maddeler, “İslam Dinine zarar verme” şeklindeki uydurma sebebiyle bağdaştırılabilir. Üç öğrencinin (%16,6) yanıtındaki kriter, *kişisel çıkar*⁸² olup bunu da hadis uydurma sebeplerinden, “Şahsî çıkar elde etme” maddesi ile ilişkilendirmek mümkündür. Bir katılımcının (%5,5) cevabında kritik kelime *iyiliğe teşvik*⁸³ olup hadis uydurma sebeplerinden “Terğîb’i” kastettiği anlaşılmaktadır. Bir kişinin ise (%5,5) hadis uydurma sebebi olarak; “Sahabenin Hz. Peygamber’i yanlış anlaması”⁸⁴ şeklindeki yanıtı, konuyla alakalı doğru bir bilgiye sahip olmadığının göstergesi olabilir.

Birinci sınıf öğrencilerinden bir kişi (%10) soruyu boş bırakmıştır. Geri kalan dokuz öğrenciden (%90) üçünün (%30) cevabındaki kriter *teşviktir*⁸⁵ ve bu kavram göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerin cevapları hadis uydurma sebeplerinden, “Terğîb ve terhîb’i” hatırlatmaktadır. Diğer üç öğrencinin verdiği yanıtlardaki kriter ise *çıkardır*.⁸⁶ Bu da zihinlere, hadis uydurma sebeplerinden, “Şahsî çıkar temin etme” maddesini getirmektedir. İki kişi (%20) İslam düşmanlığı sebebiyle hadis uydurulduğunu ifade ederek “İslam düşmanlığı” maddesini doğrudan zikredebilmişken bir öğrenci ise cevaben üç farklı uydurma sebebi yazmıştır.⁸⁷ Araş-

⁸¹ Bkz. (Tablo 12), 1, 2, 3 nolu cevaplar.

⁸² Bkz. (Tablo 12), 4, 5, 6 nolu cevaplar.

⁸³ Bkz. (Tablo 12), 7 nolu cevap.

⁸⁴ Bkz. (Tablo 12), 8 nolu cevap.

⁸⁵ Bkz. (Tablo 12), 9 ve 10 nolu cevaplar.

⁸⁶ Bkz. (Tablo 12), 12 ve 13 nolu cevaplar.

⁸⁷ Bkz. (Tablo 12), 15 nolu cevap.

tırma verilerinden çıkan sonuca göre, müfredatında henüz hadis dersi bulunmayan hazırlık ve birinci sınıf öğrencilerinin, hadis va'z ediliş nedenleri hakkında iyi denebilecek düzeyde bilgi sahibi oldukları görülmüştür. Ayrıca ilgili sınıflardaki katılımcıların beklenenden daha fazlasının soruyu yanıtlama eğilimi göstermiş olması, mevzuyla ilgi duyduklarının işareti olarak izah edilebilir.

İkinci sınıf öğrencilerinden sekiz katılımcı (%11,4) soruyu boş bırakmışken mevcut rakamın büyük çoğunluğu (%88,5) birtakım cevaplar yazmışlardır. Yirmi beş öğrencinin (%35,7) *kişisel çıkar için*, sekiz talebenin ise *kendi düşüncelerini benimsetmek için* hadis uydurulduğuna değindiği görülür. Toplamda %47,1'i teşkil eden bu yanıtlardaki temel kriter yine, *çıkarmasıdır* ve "Şahsî çıkar sağlama" sebebi ile ilişkilendirilir. Daha sonra %12,8'lük bir oranla *zarar verme*⁸⁸, %7,1 oranıyla da *mezhepsel nedenlerle*⁸⁹ hadis uydurulduğundan bahsedilmiştir. Cevaplar içerisinde temel kriterin *terğib-terhîb*⁹⁰ ve *siyasî çıkar*⁹¹ olduğu cümlelerde görülmüştür. Dört öğrencinin yanıtı ise yorum niteliğinde olup, kaynaklarda yer alan uydurma sebepleriyle ilişkilendirilememiştir.⁹²

Üçüncü sınıf katılımcılarının %85,7'si görüş beyan etmiş, %14,2'si soruyu boş bırakmıştır. Temel kriterin şahsî bir *çıkarması*⁹³ ilkesi olduğu yanıtlar çoğunluktadır (%40,4). Dört öğrencinin yazdığı cevapta dikkat çeken kavram *teşviiktir*.⁹⁴ Dört kişi *mezhep ideolojisinin*⁹⁵ de uydurma sebebi olabileceğini ifade etmişken üç öğrencinin (%7,1) yanıtında *İslam düşmanlığı* faktörü dikkat çeker.⁹⁶ İki kişi *ticârî*, bir öğrenci *siyasî sebeplerle* hadis uydurabileceğini kaydetmiştir.⁹⁷ Bir öğrencinin cevabında *niyet*⁹⁸ kavramı ön

⁸⁸ Bkz. (Tablo 12), 3 ve 18 nolu cevaplar.

⁸⁹ Bkz. (Tablo 12), 16 nolu cevap.

⁹⁰ Bkz. (Tablo 12), 9 ve 22 nolu cevaplar.

⁹¹ Bkz. (Tablo 12), 19 nolu cevap.

⁹² Bkz. (Tablo 12), 17, 20 ve 21 nolu cevaplar.

⁹³ Bkz. (Tablo 12), 6, 12, 23, 25, 26 ve 28 nolu cevaplar.

⁹⁴ Bkz. (Tablo 12), 9 ve 10 nolu cevaplar.

⁹⁵ Bkz. (Tablo 12), 16 nolu cevap.

⁹⁶ Bkz. (Tablo 12), 13 ve 18 nolu cevaplar.

⁹⁷ Bkz. (Tablo 12), 19 nolu cevap.

⁹⁸ Bkz. (Tablo 12), 21 nolu cevap.

plana çıkar. O, bu yanıtıyla, insanları iyiye teşvik etme niyetiyle ve İslam'a zarar vermek amacıyla hadis ihdas edildiğini kastetmiş olabilir. *Yorum farklılıklarının* uydurma sebebi olabileceğini yazan öğrencinin yanıtının herhangi bir kitâbi bilgiye dayanmadığı söylenebilir. Öğrencinin bu ifadesi hadis kaynaklarında zikredilen uydurma sebepleriyle bağdaştırılamamıştır. Bir öğrenci ise *İslam'a zarar vermek* ve *ticârî kazanç elde etmek* amacıyla hadis uydurulduğunu belirterek iki farklı sebep yazabilmiştir.

Son sınıf öğrencilerinin büyük bir kısmı (%93,5) soruyu cevaplamıştır. On bir (%35,4) öğrencinin yazdığı cevapta ortak kriterin *çıkarcı elde etme*⁹⁹ olduğu görülür. Bunu %16,1 oranıyla beş kişinin cevabında tespit edilen *iyi niyet*¹⁰⁰ kriterinin yer aldığı cümleler izler. Bir öğrencinin ise, uydurma işinin hem iyiliğe teşvik hem de halkı ifsat etmek için yapıldığını belirterek¹⁰¹ terğîb ya da terhîb sebebiyle hadis uydurulduğuna dikkat çekmek istediği anlaşılabilir. Daha sonra %12,9 oranıyla dört kişinin cevabında ortak kriterin *zarar*¹⁰² olduğu ifadeler gelmektedir. Bir öğrenci İslam'a zarar vermek için olabileceği gibi ona hizmet için de hadis uydurulduğunu zikretmiştir.¹⁰³ Bu cevaplar bize hadis uydurma sebeplerinden, "İslam Dini'ne hizmet etme" ile "Dine zarar verme" şeklindeki maddeleri hatırlatmaktadır. İki kişi *mezhep taassubunu*¹⁰⁴ bir öğrenci *ticareti*¹⁰⁵ uydurma sebebi olarak zikretmiştir. Pek çok sebep yazan bir kişinin cevabında tespit edilen anahtar kavramlar; *yüceltme*, *gözden düşürme*, *insanların arasını açma* ve *şahsî çıkardır*.¹⁰⁶ Bir öğrencinin *bilerek hadis uydurulmadığı*¹⁰⁷ şeklindeki beyanı ise onun konuya vukûfiyeti olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Mevcut rakamın az bir kısmı (%15,2) soruyu yanıtlamamış

⁹⁹ Bkz. (Tablo 12), 6 ve 12 nolu cevaplar.

¹⁰⁰ Bkz. (Tablo 12), 9, 22 ve 29 nolu cevaplar.

¹⁰¹ Bkz. (Tablo 12), 10 nolu cevap.

¹⁰² Bkz. (Tablo 12), 3, 13, 14 ve 18 nolu cevaplar.

¹⁰³ Bkz. (Tablo 12), 30 nolu cevap.

¹⁰⁴ Bkz. (Tablo 12), 16 nolu cevap.

¹⁰⁵ Bkz. (Tablo 12), 27 nolu cevap.

¹⁰⁶ Bkz. (Tablo 12), 32 nolu cevap.

¹⁰⁷ Bkz. (Tablo 12), 33 nolu cevap.

büyük bir oranı ise (%84,7) en az bir tane uydurma sebebi yazabilmiştir. Dördüncü sınıflardan bir öğrencinin; “Kimsenin bilerek yaptığı bir şey değildir. Peygamberimizden farklı farklı yerlerde farklı kişiler işittiği için aktarılırken hatalara düşme ihtimalleri vardır.” şeklindeki cevabı ise onun konuya vukûfiyeti olmadığını ve mevcut bilgilerinin karıştırarak sunduğunu göstermektedir.

Tablo 13

	Hazırlık	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
13. Sizce İlahiyat Fakültesi'ndeki hadis derslerinde mevzû hadis hakkında yeterli bilgi veriliyor mu?	Yanıtlanan: 9 (%50)	Yanıtlanan: 7 (%70)	Yanıtlanan: 66 (%94,2)	Yanıtlanan: 37 (%88,9)	Yanıtlanan: 30 (%96,7)
	Boş: 9 (%50)	Boş: 3 (%30)	Boş: 5 (%7,2)	Boş: 5 (%11,9)	Boş: 1 (%3,2)
“Bilmiyorum”	7 kişi (%39)	5 kişi (%50)	7 kişi (%10)		
“Evet.”	1 kişi (%5,5)	2 kişi (%20)	27 kişi (%38,6)	23 kişi (%54,8)	8 kişi (%25,8)
“Hayır.”	1 kişi (%5,5)		19 kişi (%27,2)	12 kişi (%28,6)	17 kişi (%54,8)
“Kısmen.”			8 kişi (%11,4)	2 kişi (%4,7)	4 kişi (%12,9)
“Daha iyi olabilir.”			2 kişi (%2,8)		
“Orta derecede.”			1 kişi (%1,4)		
“Yeterli bilgi yerine dersler verimli olmalı.”			1 kişi (%1,4)		
“Mevzû hadis öğrenebileceğimiz kaynaklar gösteriliyor.”					1 kişi (%3,2)

Öğrencilerin fakültede verilen hadis dersleri bünyesinde ele alınan *mevzû hadis* konusunun yeterliliğine karşı tutumları tablo

13'te gösterilmiştir. Buna göre, hadis dersini henüz almamış olan hazırlık ve birinci sınıf öğrencilerinin büyük bir kısmı, kendilerinden beklendiği üzere, soruyu cevaplamamayı veya “bilmiyorum” şeklinde yanıtlamayı tercih etmişlerdir. Her iki sınıftan birer öğrencinin “evet” birer öğrencinin ise “hayır” cevabı vermesi ise onların dersleri üst dönem öğrencileriyle mütalaalarının sonucu olarak değerlendirilebilir. Hadis ilminin temel konularını öğrenmeye başlayan ikinci sınıf öğrencilerinin bir kısmı (%38,6) verilen eğitimi yeterli bulduklarını, bir kısmı da (%27,2) yeterli düzeyde eğitim verilmediğini kaydetmişlerdir. Az sayıda katılımcı (%2,8) mevcut eğitimin daha iyi olabileceği yönünde görüş beyan ederken bir öğrenci ise (%1,4) derslerin verimli olmadığını, bilgilerinin çoğunun İmam-Hatip Lisesi'nden kaldığını belirtmiştir. Bazı öğrenciler yanıtlarını ayrıca gerekçelendirip izah etmişlerdir; ancak çalışmanın kapsamını aşmamak için bu gerekçeler tek tek zikredilmeyecektir. Üçüncü sınıf öğrencilerinin yarısından fazlası (%54,8) verilen eğitimi yeterli, bir kısmı (%28,6) ise yetersiz bulduklarını kaydetmişlerdir. Dördüncü sınıf öğrencilerinden verilen eğitimi yeterli bulanlar (%25,8), bulmayanlara (%54,8) oranla hayli düşüktür.

Bu soruya verilen yanıtlar genel olarak dikkate alındığında, öğrencilerin çoğunun “mevzû hadis” konusunda yeterli bilgi verilmediğini, bir kısmının ise verilen eğitimi yeterli buldukları görülmür. Soruya olumlu cevap veren öğrenciler kendilerinde bu kanaatin oluşmasını dersi veren öğretim üyelerinin anlatım üslubuyla bağdaştırmışlardır. Olumsuz yanıtlayanlar ise, verilen bilgilerin yüzeysel olduğu, konunun müstakil olarak ele alınmadığı ya da kendilerinin yeterli gayreti sarf etmediği gibi gerekçeler sunmak suretiyle yanıtlarını izah etmişlerdir.

Değerlendirme ve Sonuç

Mevzu hadis meselesi, özelde Hadis İlmi'nin genelde İslam'ın *sahih* temeller üzerinde anlaşılması açısından bir problem olagelmıştır. Bu, İslami ilimlerin eğitimini alanlar ve topluma önder olma görevi üstlenecek bireyler için de sorun olmuştur. Çünkü konu ile alakalı sahih bilgi almayan birinin dini anlatmasında en azın-

dan hadis alanında sorunlar oluşacaktır. Çalışmamızda da incelediğimiz üzere İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin de benzer sıkıntılar yaşadığı tespit edilmektedir.

Anket çalışmasının sonucunda öğrencilerin *mevzu hadis* bilgisinin hadis dersi alıp almamasına göre değişiklik arz ettiği tespit edilmiştir. Zira ikinci sınıftan itibaren başlayan hadis derslerini alan öğrencilerle hazırlık ve birinci sınıftaki öğrencilerin bilgi seviyesi arasında büyük farklar mevcuttur. Her ne kadar daha öncesinde İmam Hatip Lisesi'nden hadis eğitimini almış olsalar bile bunun *mevzu* rivayetleri tanımak için yeterli olmadığı görülmektedir. Halk arasında meşhur rivayetlerle öğrencilerin bildiklerinin hemen hemen aynı olması manidardır. Bu, meselenin yüzeysel öğrenildiği düşüncesini akla getirmektedir. Mevzuat literatürü hakkında büyük oranda bilgi sahibi değillerdir. Belki de bu durum, hadis derslerinde meselenin kısaca verilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu sorunun cevabında hadis dersi alanla almayanlar arasında çok bir fark yoktur. Uydurma hadisin ne zaman ortaya çıktığı ve mana itibariyle İslamî hükümlere uyanlara hadis denilip/denilmeyeceği gibi sorularda kafaların karışık olduğu görünmektedir. Bir hadisin uydurma olduğunu nasıl anlarsınız, hadis uydurmalarına karşı alınan önlemler ve hadis uydurma sebepleri hakkındaki sorulara cevaplarda verilen doğru yanıtlar oldukça fazladır. Bu noktada Peygamber, din ve uydurma kelimeler ile eylemin yan yana gelemeyeceği gibi bir yaklaşımın cevapların isabet oranının yüksek olmasında etkili olabileceğini akla getirmektedir. Son soruda fakültede alınan mevzu hadis bilgisinin yeterli olup/olmadığına dair soruya büyük oranda "yetersiz" cevabının verilmesi önemlidir. Hadis Tarihi, Hadis Usulü ve Hadis Edebiyatı derslerinde konunun daha detaylı anlatılması elzemdir. Bu konuda oraya çıkan eksikliği hem derslerde bilgi vererek hem de ödev yoluyla öğrencilerin dikkatine sunmak meseleyi daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Hadis ilminde belki de hadisleri anlama ve yorumlama sorunlarından sonra en fazla problem teşkil eden durum mevzu hadis bilgisidir. Çalışmamızda da ortaya çıkmıştır ki, dinin sahih temel-

ler üzerindeki inşasında bu mesele fevkalade önemlidir. Zira hem halkın hem de öğrencilerin mevzu hadis bilgisinde ciddi bilgi eksikliği ve sorunlar mevcuttur. Hadis ilminin sahih temeller üzerinde öğretildiği yükseköğrenim düzeyindeki okullar olarak İlahiyat Fakültelerinin bu meseleye daha fazla eğilmesi önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs*. 2 Cilt. thk. Abdülhamid b. Ahmed b. Yûsuf. b.y.: Mektebetü'l-asriyye, 2000.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 45 Cilt. thk. Şuayb el-Arnaût. âdil Mürşid vd., b.y.: Müessesetü'r-risâle, 2001.

Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Şerhu şerhi nuhbeti'l-fiker*. Beyrut: Dârü'l-erkam, t.y.

Aşikkutlu, Emin. "Hadis Vaz'ının Hz. Peygamber Devrinde Başladığına Dair Rivâyetler ve Delil Değeri". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/29 (2005): 5- 26.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstilahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV. 7. Basım, 2016.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *Müsnedü'l-Bezzâr*. 18 Cilt. thk. Âdil b. Sa'd. b.y.: y.y., 2009.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fî. *Edebü'l-müfred*. Darü'l-beşairi'l-İslamiyye, 1409.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fî. *et-Târihü'l-evsat*, 2 Cilt. thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed. Kâhire, Mektebetü Dârü't-türâs, t.y.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fî. *et-Târihü'l-kebir*, 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, t.y.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luga*. thk. Ahmed Abdül-gafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ilm lilmelâyîn. 4. Basım, 1987.

Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *et-Telhis fi usuli'l-fikh*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-beşairi'l-İslamiyye, t.y.

Çakın, Kâmil. "Hadis'in Kur'an'a Arzı Meselesi". Ankara Üniversitesi

- İlahiyat Fakültesi Dergisi", 1993, 34/1, 237-262
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed. *el-İlelül'l-vâride fi'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*. 15 Cilt. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah es-Selefi. Riyad, Dâru Taybe, 1985.
- Elbânî, Nâsirüddin. *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-zâife ve'l-mevzûâ ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, 14 Cilt. Riyad: Dârü'l-meârif, 1992.
- Ertürk, Mustafa. "Şiddet İçerikli Bazı Rivâyetlerin Tahlîli Ve Tenkîdi". *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/2 (2002): 71-99.
- Erul, Bünyamin. *Hadis Tetkikleri Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Otto, 2016.
- Fahreddin Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Mahsul*. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 3. Baskı, 1997.
- Fettenî, Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî. *Tezkiretü'l-mevzûât*. b.y.: İdâretü't-tbaati'l-münîra, 1343.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh İbnü'l-Beyyî Muhammed. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. 4 Cilt. thk. Mustafa Abdülkâdir Ata'. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1990.
- Hafîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fi usûli ilmî'r-rivâye*. 2 Cilt. thk. Ebû İshâk ed-Dimyâtî. b.y.: Dârü'l-hüdâ, 2002.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr. *Mecmau'z-zevâid*. Kâhire: Mektebetü'l-kudsî, 1414.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fi du'afâ'i'ricâl*. 9 Cilt. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvad. Beyrut: el-Kütübü'l-ilmîyye, 1997.
- İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Arrâk el-Kinânî. *Tenzîhü's-şeri'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*. 2 Cilt. Abdülvehhab b. Abdüllatif, Abdullah Muhammed es-Siddîk. Beyrut, Dârü'l-mektebeti'l-ilmîyye, 1399.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *Nüzhëtü'n-nazar fi tavzihi nuhbetil fiker fi mustalahi İlel eser*. thk. Abdullah b. Zayfullah el-ruhayli. Riyad: Matbatü sefir, 1422.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh*. 2 Cilt. thk. Rebî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî. Medine:

İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî, 1984.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1408.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî. *el-İhsân fi takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, 18 Cilt. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1988.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-metrûkîn*. 3 Cilt. thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed. Haleb: Dârü'l-va'y, 1976.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Müntehab min İleli'l-Hallâl*. thk. Ebî Muâz Târik b. Ivezullah b. Muhammed. b.y.: Dârü'r-râye, t.y.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü sâdır. 3. Basım, 1414.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. 39 Cilt. b.y.: Dârü'l-vefâ, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevzû'ât*. nşr. Abdurrahman Muhammed Osman. 3 Cilt. Medine: Mektebetü's-selefiyye, 1966.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Mukaddimetu İbni's-Salâh ve mehâsinü'l-İstılah*, Beyrut: Dârül'l-fikri'l-muâsır, 1406.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'an*. Dımaşk: Dârü'l-kalem, 1412.

Juynboll, G. H. A. *Oryantalistik Hadis Araştırmaları*, çev. Mustafa Ertürk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.

Kuzudişli, Bekir "Men Kezebe Aleyye..." Hadisi ve Lafzen Mütevâtir Meselesi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*. 7/1 (Bahar 2007): 137-166.

Makdisî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir İbnü'l-Kayserânî. *Tezkiretü'l-mevzû'ât*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi. Riyad: Dârü's-sumay'î, 1994.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî,

t.y.

Nehhâs, İbrahim. *el-Câmî' li Ulûmi'l-İmam Ahmed*. 22 Cilt. b.y.: Dârü'l-fellâh, t.y.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *et-Takrib ve't-Teyisir li mari-feti beşiri'n-nezir fi usuli'l hadis*. Beyrut: Daru'l-kitabi'l-Arabi, 1405.

Sâgânî, Ebü'l-Fezâil Radiyyüddîn Hasan. *Mevzû'âtü's-sâgânî*. nşr. Necm Abdurrahman Halef. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs. 2. Basım, 1405.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muham-med. *Mekasidü'l-hasene*. Beyrut: Dârü'l-kitabi'l-Arabi, 1405.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muham-med. *Fethü'l-muğis bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-İrâkî*. 5 Cilt. thk. Abdül-kerim b. Abdullah b. Hudayr vd., Riyad: Mektebetü Dârü'l-minhâc, 1426.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsud*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-marife, 1414/1993.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Leâli'l-Masnû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a*, 2 Cilt. Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyza. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1996.

Şakir, Ahmet Muhammed. *el-Bâisü'l-hasis ila ihtisarı ulumi'l-hadis*. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî. *el-Fevâidü'l-mecmû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a*, Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemani, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.

Taberânî, Süleyman b. Ahmet b. Eyyüb. *Mu'cemü'l-kebir*. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*, 5 Cilt. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. b.y.: y.y., 1975.

Yıldırım, Enbiya. *Hadis Problemleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Yıldırım, Enbiya. *Hadis Problemleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Komisyon. 40 Cilt. b.y. Dârü'l-hidâye, t.y.

- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. 4 Cilt. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1963.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Muhtasarü'l-Müstedrek*, 4 Cilt. thk. Abdullah b. Hemed el-İheydan. Riyad: Dârü'l-âsime, t.y.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 18 Cilt. Kâhire: Dârü'l-hadîs, 1426.
- Zerkeşî, el-İmâm Bedreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Cemâleddin. Ebû Abdullâh Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah Zerkeşî, *el-İcâbe li îrâdi me'stedrekethü âişe ale's-sahâbe*. thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib. Kâhire: Mektebetü'l-hancî, 2001.
- Zerkeşî, el-İmâm Bedreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Cemâleddin. *en-Nüket alâ mukaddîmeti İbni's-Salâh*. 3 Cilt. thk. Zeynelâbidîn b. Muhammed b. Belâferic. Riyad: Mektebetü edvâü's-selef, 1998.
- Zirikî, Hayreddin. *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müşteşrikîn*. by: Dârü'l-ilm li'l-melayin. 15. Basım, 2002.